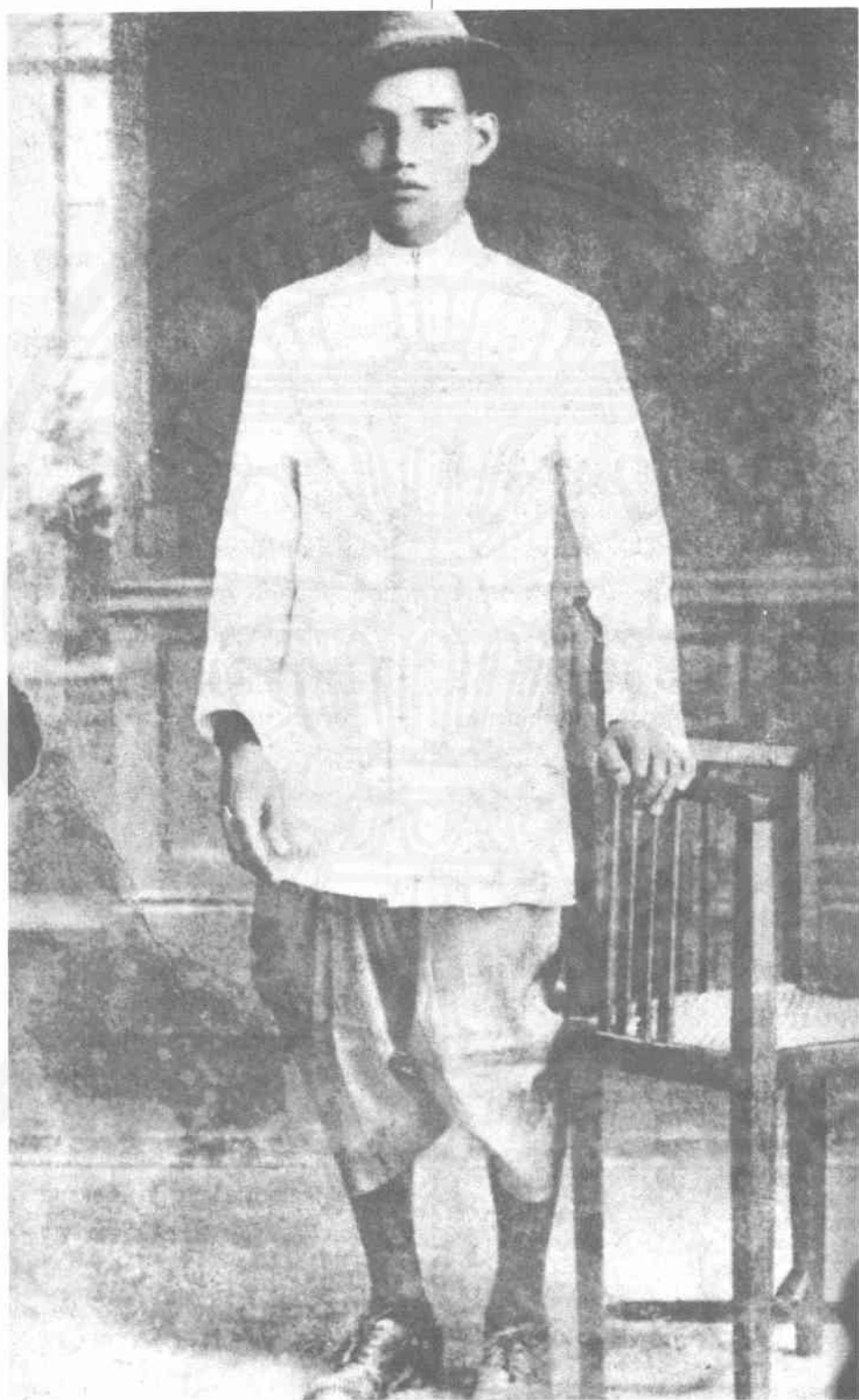

ชีวิตและการต่อสู้ของถวัติ ฤทธิเดช: เมื่อแรงงานคิดหาญเปลี่ยนแปลงโลก⁽¹⁾

ที ไรต์ ม์ ท ล้ำ ม ไท บู ล ยั

นักศึกษานิติศาสตร์ สาขาการเมืองการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บ

หน้า

งานศึกษาชิ้นนี้มุ่งจะพูดถึงบุคคลซึ่งไม่มีใครจดจำได้ นอกจากครอบครัวและญาติพี่น้องของเขา บุคคลซึ่งรัฐไม่เคยเอ่ยถึง นอกเหนือจากในใบเกิดและมรณบัตร ทั้งที่เขาเจ็บทรมานอยู่ไม่มากนักน้อยในที่สาธารณะอย่างหนังสือพิมพ์, สมาคม, ห้องถนน และรัฐสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๘๐.

เขาไม่ใช่คนพิเศษ เพราะในช่วงเวลาที่เขาเจ็บทรมานในสังคมนั้น ก็มีคนประเภทเดียวกันนี้อยู่ในอีกสังคมจำนวนไม่น้อย และเมื่อมองจากระดับภาพรวมแล้ว สิ่งที่คนเหล่านี้กระทำลงไป ย่อมมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์อย่างไม่ต้องสงสัย.

บุคคลอย่างถวัติ ฤทธิเดช เป็นสามัญชนซึ่งเคยมีชีวิตอยู่จริงในประเทศนี้ เป็นสามัญชนซึ่งต่อมาจะถูกยกย่องว่าเป็น “วีรบุรุษ” คนแรกของชนชั้นกรรมกร และเป็นสามัญชนคนแรกในประวัติศาสตร์ที่ได้ฟ้องหมิ่นประมาทพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อสภาผู้แทนราษฎร.

ถวัติเป็นใคร เขาคิดและเชื่อเช่นไร ทำไมถึงทำอย่างนั้น การกระทำของเขาส่งผลต่อสังคมอย่างไรบ้าง ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่บทความนี้พยายามศึกษา.

ชีวิตในวัยเยาว์

การศึกษาชีวิตในวัยเยาว์ของถวัติเป็นเรื่องยุ่งยาก เพราะถวัติเป็นลูกของสามัญชน และในสังคมที่ยึดถือชาติกำเนิดและความบริสุทธิ์ของสายเลือดเป็นใหญ่นั้น สามัญชนเป็นเพียงอะไรบางอย่างที่มีตัวตนอยู่อย่างเลือนลาง ไม่มีใครรู้ว่าพวกเขาเป็นใคร ไม่มีใครสนใจบันทึกประวัติของคนเหล่านี้ และในหลายกรณี คนเหล่านี้ก็ไม่เห็นความสำคัญของการบันทึกประวัติศาสตร์ตนเองด้วย

(1) งานศึกษาชิ้นนี้ถูกนำเสนอเป็นครั้งแรกในการสัมมนาเรื่อง “ประวัติศาสตร์แรงงานไทย” ซึ่งจัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิพิทักษ์เกล้า แรงงาน เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ในการตีพิมพ์ครั้งนี้ ผู้เขียนได้ปรับปรุงถ้อยคำบางส่วน และคงไว้ซึ่งส่วนที่กล่าวด้วยบทบาทของถวัติเท่านั้น ส่วนเรื่องความคิดของถวัติในด้านต่างๆนั้น จะได้ตีพิมพ์ในโอกาสต่อไป.

เช่นกัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ หลักฐานที่เกี่ยวกับชีวิตในวัยเยาว์ของถวดีจึงมีอยู่ไม่มากนัก.

ในวันใดวันหนึ่งของเดือน ๕ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๕๗ ตรงกับเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕⁽²⁾ ตรงกับปีที่ ๒๔ แห่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภรรยาของนายวร ฤทธิเดช กำนันและชาวสวนฐานะดีแห่งอำเภอบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม ได้ให้กำเนิดบุตรชายคนสุดท้อง ซึ่งต่อมาจะเป็นที่รู้จักในนาม “ถวดี ฤทธิเดช” ผู้ถูกจดจำในฐานะผู้นำกรรมกรไปจนชั่วอายุขัย.

ในสังคมที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ยังไม่ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างอย่างเห็นได้ชัด และการเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนเป็นเพียงอภิสิทธิ์ที่สงวนไว้สำหรับกุลบุตรกุลธิดาของเจ้าใหญ่ญาติเท่านั้น วัดเป็นโอกาสทางการศึกษาเพียงแห่งเดียวที่ลูกหลานของสามัญชนจะคิดถึงได้ และถวดีในวัยเยาว์ก็เริ่มต้นการศึกษาเป็นครั้งแรกที่สถาบันทางศาสนาแห่งนี้.

ถวดีบวชเรียนเป็นสามเณรที่วัดยายวัง อำเภออัมพวา และเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ อันเป็นวัยที่สามารถเข้าพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้ สามเณรถวดีก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดแห่งนั้น ก่อนจะโยกย้ายเข้าสู่กรุงเทพเพื่อมาศึกษาวิชาทางธรรมต่อในธรรมยุติกนิกาย ที่สำนักวัดเทพศิรินทร์⁽³⁾ ถวดีครองผ้าเหลืองอยู่ที่วัดเทพศิรินทร์ จนสอบได้มหา ซึ่งเป็นการศึกษาระดับมาตรฐานของบุรุษในยุคนั้น จากนั้นจึงลาสิกขาบทจากสมณเพศเพื่อออกมาประกอบสัมมาชีพและใช้ชีวิตเยี่ยงคนทั่วไป.

เมื่อสึกแล้ว ถวดีได้ไปพำนักอยู่กับเจ้าคุณมหาโยธา เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ของกองทัพเรือในเวลานั้น เจ้าคุณมหาโยธาผู้นี้เป็นสมาชิกของตระกูล “ณ บางช้าง” ซึ่งเป็นตระกูลที่มีรกรากดั้งเดิมอยู่ที่อำเภอบางช้างเช่นเดียวกับตระกูลของถวดี และนอกจากนั้น ตระกูลของท่านเจ้าคุณกับตระกูลของถวดียังมีความสัมพันธ์ฉันท์นายกับบ่าว

กันมาหลายชั่วคนด้วย⁽⁴⁾ และโดยความสนับสนุนของเจ้าคุณมหาโยธาในเอง ถวดี ฤทธิเดช จึงเริ่มต้นชีวิตทางโลก โดยการรับราชการเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ในฐานะเสมียนแห่งกรมอุทการเรือ.

สังคมสยามในสมัยที่ถวดีเริ่มรับราชการนั้นเป็นสังคมที่คุกรุ่นไปด้วยกลิ่นไอและบรรยากาศแห่งความเปลี่ยนแปลงโดยแท้ เกิดกรณี “กบฏ ร.ศ. ๑๓๐” (พ.ศ. ๒๔๕๕) ขึ้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๒ ปี เกิดการวิจารณ์ราชสำนักและตัวพระองค์เองผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆ อย่างกว้างขวางชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อน เกิดการเฟื่องฟูและขยายตัวอย่างรวดเร็วของกิจการหนังสือพิมพ์ พร้อมๆ กับเกิดความรู้สึกว่าผู้ประกอบวิชาชีพนี้เป็นตัวแทนของราษฎร ในขณะที่ประเทศสยามยังไม่มี “ปาเลเมนต์”⁵

ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าถวดีเผชิญอะไรบ้างในขณะที่รับราชการ แต่หลังจากทำงานได้เพียง ๔ ปีท่านก็เกิดความเบื่อหน่าย จนตัดสินใจลาออกจากกรมอุทการเรือในที่สุดแน่นอนว่า “ความรู้สึกใหม่” ว่าหนังสือพิมพ์คือ ตัวแทนของราษฎรคงจะมีอิทธิพลต่อความคิดถวดีอยู่บ้าง เมื่อพ้นจากชีวิตราชการ ท่านจึงตัดสินใจเดินเข้าสู่วิชาชีพนัก

(2) แหล่งข้อมูล ๓ แหล่งระบุปีเกิดของถวดีไม่ตรงกันเลย ซึ่งหมายความว่าทั้งหมดระบุอายุของถวดีเมื่อเสียชีวิตแตกต่างกันด้วย บทความของสังคีต พิริยะรังสรรค์ เรื่อง “ถวดี ฤทธิเดช: วีรบุรุษคนแรกของขบวนการกรรมกรไทย” บอกว่าถวดีเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ และตายเมื่ออายุ ๕๖, จดหมายส่วนตัวของคุณสวาท ฤทธิเดช บุตรชายคนโตของถวดี ระบุว่าถวดีเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ และตายเมื่ออายุ ๕๕ ขณะที่เอกสารคำร้องขอเปิดหนังสือพิมพ์ปากกาไทยเมื่อพ.ศ. ๒๔๖๔ นั้น ถวดีระบุว่าท่านมีอายุ ๓๓ ปี ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับปีที่ท่านบวชเป็นพระภิกษุและปีเกิดของบุตรสาวคนโตของท่านแล้ว ก็เป็นอันว่าถวดีจะต้องเกิดในปี ๒๔๓๕ และเสียชีวิตเมื่ออายุได้ ๕๘ ปี อย่างไม่ต้องสงสัย (ดู หจข. ร.๖ น.๒๐.๑/ ๖๘ เรื่อง หนังสือพิมพ์ปากกาไทย).

(3) ถวดี ฤทธิเดช, “แฉลงเหตุ,” หนังสือพิมพ์กรรมกร (๒๔ ธันวาคม ๒๔๖๖).

(4) ถวดี ฤทธิเดช, “จดหมายนายถวดี,” หนังสือพิมพ์กรรมกร (๗ ธันวาคม ๒๔๖๖).

(5) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ (กรุงเทพ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๙๗-๑๑๐.

หนังสือพิมพ์ และนับเป็นครั้งแรกที่ถวัติเริ่มมีบทบาทเกี่ยวพันกับความเคลื่อนไหวทางสังคมในสมัยนั้น.

กลางปี ๒๔๖๖ ขณะที่มียายุราว ๓๑ ปี ถวัติร่วมกับนายวิชัย ประสงค์สิต มิตรผู้มีไมตรีคบหาตั้งแต่ครั้งต่างฝ่ายต่างครองสมณเพศอยู่ที่วัดเทพศิรินทร์ จัดทำหนังสือพิมพ์รายวันที่มีชื่อว่า “สยามลักชี” พร้อมๆ กับจัดทำหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ของตนเองที่มีชื่อว่าหนังสือพิมพ์ “กรรมกร” ไปในเวลาเดียวกัน.

หนังสือพิมพ์สยามลักชีรายวันฉบับแรกปรากฏสู่ท้องตลาด เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยมีวัตถุประสงค์ “เพื่อแสดงความเห็นเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง แลสาธารณชน แดงขาวสาส์นต่างๆ” มีนายวิชัย ประสงค์สิตเป็นทั้งเจ้าของหนังสือพิมพ์และบรรณาธิการ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา และถวัติทำหน้าที่บรรณาธิการ มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ถนนพาดสาย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร และพิมพ์ที่โรงพิมพ์ซึ่งตั้งอยู่ ณ สำนักงานแห่งนั้นเอง.^(๕)

การผลิตหนังสือพิมพ์สยามลักชีเต็มไปด้วยอุปสรรคคณะผู้จัดทำขาดแคลนเครื่องมือเครื่องมือนี่มีประสิทธิภาพแท่นพิมพ์เสียหายอยู่เป็นนิจ หนังสือออกไม่ตรงเวลา และบ่อยครั้งที่หนังสือพิมพ์กรอบเข้าตีพิมพ์เสร็จในกลางคืนของอีกวัน ถึงขั้นที่ต้องหยุดผลิตหนังสือพิมพ์ไปเลยก็มี^(๖) หนทำงานอยู่ที่สำนักงานแห่งนี้ได้ไม่นาน^(๗) ถวัติก็ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งบรรณาธิการสยามลักชี และหันไปทุ่มเทแรงงานทั้งหมดแก่หนังสือพิมพ์กรรมกรอย่างเต็มตัว.

เริ่มชูธงกรรมกร

หนังสือพิมพ์กรรมกรเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ออกทุกวันเสาร์ มีสำนักงานอยู่ที่ถนนพาดสาย ตำบลสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชัยผล ตำบลถนนบำรุงเมือง อำเภอสำราญราษฎร์ โดยมีวัตถุประสงค์ “เพื่อรับลงแจ้งความแถลงข่าวเบ็ดเตล็ด และข่าวต่างประเทศ” และหนังสือพิมพ์กรรมกรฉบับแรก

วางแผงเมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕.^(๘)

ในช่วงที่ถวัติเตรียมการจัดทำหนังสือพิมพ์กรรมกรนั้น รัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เผชิญคำวิพากษ์วิจารณ์หนาหู จนมีความพยายามจะออกกฎหมายการพิมพ์เพื่อควบคุมกิจการหนังสือพิมพ์แล้ว อย่างไรก็ตามก็ดี หลักสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนต่างชาติและคนในบังคับยังคงมีอยู่เหนือดินแดนสยาม กฎหมายของรัฐบาลสยามจึงมีผลบังคับเฉพาะกับพลเมืองสยามเท่านั้น แต่ไม่สามารถเข้าไปจัดการกับคนในบังคับต่างชาติได้ โรงพิมพ์และหนังสือพิมพ์ต่างๆ ที่ต้องการรักษาความเป็นอิสระของตนเอาไว้ จึงต่อสู้โดยว่าจ้างคนต่างชาติหรือคนในบังคับต่างชาติให้มาดำรงตำแหน่งเจ้าของโรงพิมพ์และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์แต่ในนาม เพื่อใช้ความเป็น “คนในบังคับต่างชาติ” ของบุคคลเหล่านี้เป็นเครื่องคุ้มครองจากการแทรกแซงของรัฐ.^(๙)

ถวัติเป็นบรรณาธิการตัวจริงของหนังสือพิมพ์กรรมกร แต่เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลแทรกแซงกิจการหนังสือพิมพ์ได้ ถวัติจึงได้ว่าจ้างนายอหมัดบินฮัดยีย มอฮัมหมัดนุร์, นายมุซอร์ (คนในบังคับฝรั่งเศส) และนายอาลี (คนในบังคับฮอลันดา) ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าของหนังสือพิมพ์และบรรณาธิการ^(๑๐) ด้วยเงินเดือนๆ ละ ๓๐ บาท โดยที่ในทางปฏิบัตินั้น ถวัติเป็นผู้ทำหน้าที่บรรณาธิการข่าวและบทความ รวมทั้งรับผิดชอบงานบรรณาธิการอื่นๆ เกือบทั้งหมด.^(๑๑)

(๕) หจช. ร.๖ น.๒๐.๑/ ๓๙ เรื่อง หนังสือพิมพ์สยามลักชี.

(๖) หจช. ร.๖ บ.๑๓/ เรื่อง หนังสือพิมพ์สยามลักชี (ที่อยู่ในไมโครฟิล์ม หอจดหมายเหตุ)

(๗) ถวัติพูดถึงการทำงานที่หนังสือพิมพ์สยามลักชีเอาไว้ว่า “ข้าฯ รับราชการอยู่ ๔ ปี ก็ไม่เห็นชอบเท่ากับทำงานให้นายวิชัย ๑๑ วัน” และ “การงานที่หนังสือพิมพ์สยามลักชี นับเป็นคราวโชคชะตาตกอับของข้าพเจ้าโดยแท้” โปรดดู ข้อเขียนของถวัติเรื่อง “แถลงเหตุ” หนังสือพิมพ์กรรมกร, อ้างแล้ว.

(๘) หจช. ร.๖ น.๒๐.๑/๒๒ เรื่อง หนังสือพิมพ์กรรมกร

(๙) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า ๙๔-๑๐๐.

(๑๐) หจช. ร.๖ น.๒๐.๑/๒๒ เรื่อง หนังสือพิมพ์กรรมกร.

(๑๑) สัมภาษณ์คุณยายซ้อย ฤทธิเดช วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

ถว้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการจัดทำหนังสือพิมพ์กรรมกรเอาไว้ในข้อเขียนชื่อ “กรรมกรกับการเมือง” ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรรมกรฉบับประจำวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ ว่า

“การที่หนังสือพิมพ์กรรมกรได้อุบัติขึ้นในโลกก็ด้วยความประสงค์ดังนี้คือ

๑) เพื่อจะผดุงอิสรภาพและสิทธิของพวกกรรมกรหรือปลุกให้พวกกรรมกรตื่นขึ้นจากหลับ และความตั้งใจของพวกเราที่จะพยายามประหารสภาพของพวกกรรมกรให้พ้นจากความเป็นทาส

๒) เพื่อปลุกประชาชนพลเมืองของเราทั่วไปให้เป็นพลเมืองดี รู้จักในหน้าที่ของการที่เป็นพลเมือง

๓) เพื่อคอยผดุงต่อต้านต่อเหล่าอำมาตย์ทุจริตซึ่งคิดมิชอบ อันจักเป็นเหตุนำหายนะมาสู่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”⁽¹³⁾

หนังสือพิมพ์กรรมกรฉบับแรกวางแผงในช่วงไล่เลี่ยกับการนัดหยุดงานใหญ่ของคณานรธราชจำนวน ๓๐๐ คนเศษ ที่มีขึ้นตั้งแต่วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เพื่อที่จะประท้วงนายจ้างเรื่องระเบียบข้อบังคับและบทลงโทษต่างๆ ที่รุนแรงและเชิงกร้าว รวมทั้งเพื่อต่อต้าน “อ้ายตัวมหาวายร้ายที่คอยทำการทุจริตอยู่ คือคอยพยายามหาทางตัดเงินเดือนแก่คณานรธราชจนแทบกลับตัวไม่ทัน”⁽¹⁴⁾ และแม้ฝ่ายราชการโดยพลตำรวจตรีพระยาอิทธิ-ประกาศได้ใกล้เคียงให้คณานกลับเข้าทำงานสำเร็จในวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ (นับตามปฏิทินใหม่) แต่เมื่อบริษัทไม่สามารถแก้ไขระเบียบข้อบังคับให้เป็นไปตามที่ตกลงไว้ คณานรธราชก็ทำการนัดหยุดงานอีกครั้งในวันที่ ๑๓ มกราคม และต่อเนื่องยืดเยื้อไปถึงกลางเดือนมีนาคม.

ตั้งแต่วันแรกที่คณานรธราชนัดหยุดงาน หนังสือพิมพ์ของถว้ได้ทำหน้าที่เป็นปากเสียงของผู้ใช้แรงงานมาโดยตลอด ขาวและบทความเกี่ยวกับสิทธิกรรมกรด้านต่างๆ เป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ จน

กล่าวได้ว่าประเด็นกรรมกรเป็นประเด็นหลักของหนังสือพิมพ์ของเขาเลยทีเดียว ดังที่หนังสือพิมพ์กรรมกร ฉบับวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ และ ๑๐ กุมภาพันธ์ คกเดียวกัน ลงบทความสำคัญๆ เช่น “สิทธิของกรรมกร”, “จุดสำคัญของการสะไตรค์” และ “อิสรภาพของกรรมกร” เป็นต้น.

ในหนังสือพิมพ์กรรมกรฉบับวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ถว้ตีพิมพ์บทความวิจารณ์และต่อต้านคนกลุ่มที่เขาเรียกว่า “ชนชั้นนายจ้าง” อย่างรุนแรง

“ข้อที่เข้าใจกันว่าทาสไม่มีในบัดนี้นั้นเป็นอันเข้าใจผิด ถ้าหากจะมีใครลอบฆ่าเลื่องดูความเปนอยู่ของบุคคลสองจำพวก คือนายจ้างกับลูกจ้างบ้างแล้ว ก็ะร้องว่า “อ้อ! อ้ายตัวทาสนั้นมันยังมีฉายาแฝงอยู่ในตัวลูกจ้างอีกนี่” ควรคิดดูบ้างที่ว่าคนที่ไปเป็นลูกจ้างเขานั้นมีคนร่ำรวยพอตั้งเนื้อตั้งตัวได้แล้วก็เปอร์เซนต์ เมื่อเป็นดังนี้ การทำสัญญาจึงเป็นโอกาสให้จำต้องเสียเปรียบกันอยู่ นี่หรือเป็นธรรม นี่หรือเสมอภาค? ชะ!”

“นายจ้างนำเลือดเอาเปรียบกันคั่นหนึ่งละนะ และยิ่งกว่านั้น นายจ้างผู้คิดเอาเปรียบอีกยังพยายามใส่ข้อแมลงในสัญญานั้นว่า ถ้าทำดังนี้เป็นผิดต้องถูกตัดเงินเดือนเท่านั้น ลูกจ้างเหล่านั้นได้รับเงินค่าจ้างไม่คุ้มกันเลยด้วยเหตุนี้การที่จะเรียกว่าทาสคงไม่ผิด พวกเราซึ่งเป็นคณานจึงได้รวบรวมจำนวนเงินเล็กน้อยที่เข้าใจว่าเหลือจากนายจ้างอุบาทว์ได้เอารัดเอาไปโดยมิชอบธรรม คิดจัดตั้งหนังสือพิมพ์ขึ้น มีความมุ่งใจเป็นส่วนใหญ่ คือหวังจะประหารสภาพแห่งการเป็นทาส ซึ่งยังเป็นฉายาแฝงอยู่ในตัวคณานที่ถูกจ้างให้ปลาศไป และให้อิสรภาพมาแทนที่”⁽¹⁵⁾

ในหนังสือพิมพ์กรรมกรฉบับวันที่ ๒๒ มีนาคม

(13) “กรรมกรกับการเมือง”, หนังสือพิมพ์กรรมกร (๒๒ มีนาคม ๒๔๖๖)

(14) “จุดสำคัญของการสะไตรค์”, หนังสือพิมพ์กรรมกร (๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๕)

(15) “คำนำ”, หนังสือพิมพ์กรรมกร (๒๗ มกราคม ๒๔๖๕).

พ.ศ. ๒๔๖๖ ถวัติได้เสนอความคิดเอาไว้ว่า

“พวกเราเหล่ากรรมกรสยาม ถึงคราวหรือยังที่จะต้อง
ควบคุมกันเข้าให้เป็นหมวดหมู่ เมื่อพวกเราเหล่ากรรมกร
สยามยังถือว่าตัวใครตัวมัน แรงใครแรงมันอยู่ตราบดีแล้ว
พวกเราอย่าพึงหวังเลยว่าพันท่านจอร์จจะอภัยนายจ้าง
นำเลือดจะกดขี่พวกเรา เราไม่ได้คำนึงบ้างเลยหรือว่าความ
สามัคคีพร้อมเพียงแห่งหมู่ ย่อมเป็นอำนาจส่วนหนึ่งซึ่ง
ใครๆ ก็จะต้องเกรงขามเรา ไม่กล้ากดขี่กันเล่นประดุจ
วัวควาย มิฉะนั้น สิทธิของพวกเราเหล่ากรรมกรจึงไม่มี”⁽¹⁶⁾

การจัดทำหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ด้วยจุดยืนและวัตถุประสงค์
ประสงค์เช่นนี้ รวมทั้งการนำเสนอความคิดเห็นด้วยน้ำเสียง
ปลุกเร้าให้กรรมกรตื่นตัวเรื่องความเป็นธรรมและความ
เสมอภาคในลักษณะนี้ เมื่อดำเนินไปท่ามกลางบรรยากาศ
ที่ความรู้สึกหัวนเกรงต่อภัยคุกคามของ “พวกบอลเชวิก”
และ “รีพับลิกัน” ในหมู่ชนชั้นปกครองไทยเริ่มพุ่งสูงอย่าง
ไม่เคยมีมาก่อน ผลที่ตามมาคือชื่อของ “ถวัติ ฤทธิเดช”
เริ่มถูกเฟื่องเลี้ยงและจับตามองจากชนชั้นปกครองในระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างไม่ไว้วางใจ.

หลังจากหนังสือพิมพ์กรรมกรวางแผงได้ไม่นาน
เจ้าพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรซึ่งใกล้ชิด
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำหนังสือไป
ถึงกรมราชเลขาธิการว่าในเรื่องหนังสือพิมพ์กรรมกรนั้น
“ให้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย เป็นหนังสือแรกออกที่ควรที่จัด
เสนอทูลเกล้าฯ เสียก่อน” และระบุว่า “ขอให้เจ้าคุณผู้
ช่วยอ่านตรวจดูเสียก่อนว่าจะเห็นประการใด” และใน
ที่สุด กรมราชเลขาธิการก็ตกลงทูลเกล้าถวายหนังสือ
พิมพ์กรรมกรเพื่อให้พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ทรงมี
พระราชวินิจฉัย.⁽¹⁷⁾

อย่างไรก็ดี ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยอย่างไรต่อ
หนังสือพิมพ์ของถวัติ.

ทุนในการจัดทำหนังสือพิมพ์กรรมกรมาจากตัวถวัติ
เอง แต่ถวัติไม่ได้เป็นผู้มีทุนมากนัก ความอยู่รอดของ

หนังสือพิมพ์กรรมกรจึงขึ้นอยู่กับยอดจำหน่ายและยอด
สมาชิกด้วย ในส่วนของยอดจำหน่ายนั้น หนังสือพิมพ์
กรรมกรวางจำหน่ายในราคาฉบับละ ๑๐ สตางค์ ซึ่งเมื่อ
เปรียบเทียบกับค่าจ้างของกรรมกรรับจ้างในเวลานั้นที่
ตกอยู่ราววันละ ๕๐ สตางค์แล้ว ก็ถือว่าค่อนข้างแพง
มากทีเดียว ยอดจำหน่ายของหนังสือพิมพ์ที่สูงในระยะ
แรก จึงค่อยๆ ตกลงเรื่อยๆ ในชั้นหลัง⁽¹⁸⁾

ส่วนในเรื่องของยอดสมาชิกรนั้น ถวัติได้พูดถึงปัญหา
นี้ไว้ว่ามักจะ “เก็บเงินได้ครึ่งเดียวครึ่ง”⁽¹⁹⁾ และระบายความ
รู้สึกในการจัดทำหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ไว้ในภายหลังว่า

“การออกหนังสือพิมพ์นั้น ข้าพเจ้าก็ได้หวังว่าจะ
ร่ำรวยในทางนี้ ข้าพเจ้าสร้างขึ้นไว้สำหรับเป็นปากเสียงของ
ประชาชนพลเมืองทั่วไป เหตุนี้หนังสือพิมพ์ของข้าพเจ้า
จะอยู่ได้ก็ต้องอาศัยคนทั่วไปอุดหนุนดูจกัน สำหรับ
ข้าพเจ้าก็มีแต่เลือดกับเนื้อเท่านั้น ฐานะอย่างข้าพเจ้า
(กรรมกร) เท่าที่ออกหนังสือพิมพ์มาให้ท่านและมหาชน
อ่าน ก็นับเป็นบุญนักบุญหนา”⁽²⁰⁾

เป็นอันแน่นอนว่าฐานะทางการเงินของหนังสือพิมพ์
กรรมกรคงไม่ดีนัก แต่การที่หนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีอายุ
ยืนยาวถึง ๓ ปี ก็หมายความว่าต้องมีผู้อ่านที่ติดตาม
บอกรับเป็นสมาชิกด้วยความศรัทธาในแนวทางของ
หนังสือพิมพ์อยู่พอสมควร ถวัติอดทนทำหนังสือพิมพ์
โดยที่ “มีแต่เลือดกับเนื้อ” ต่อเนื่องไปได้สักระยะ ก็เกิด
ความขัดแย้งกับเจ้าพระยายมราช⁽²¹⁾ ผู้ดำรงตำแหน่ง

(16) ถวัติ ฤทธิเดช, “พวกเราควรดำรง,” หนังสือพิมพ์กรรมกร
(๒๒ มีนาคม ๒๔๖๖).

(17) หจข. ร.๖ บ.๑๓/๕๖ เรื่อง หนังสือพิมพ์กรรมกร.

(18) สัมภาษณ์คุณยายซ้อย ฤทธิเดช, อ้างแล้ว.

(19) ถวัติ ฤทธิเดช, “จดหมายถึงเจ้าของห้างยาไทย นายเจริญ,”
หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๑๕ มีนาคม ๒๔๖๘).

(20) จดหมายถึงเจ้าของห้างยาไทย นายเจริญ, อ้างแล้ว.

(21) ข้าราชการผู้ใหญ่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดำรงตำแหน่ง
เจ้าพระยายมราชตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๑ ต่อมาถูกแต่งตั้งเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ ๘ นามเดิมของเจ้าพระยายมราช
คือ บัณ สุขุม.

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น ถึงขั้นที่เสนาบดีผู้นี้ได้ใช้อำนาจและอิทธิพลต่างๆ นานาเพื่อกดดันและบีบบังคับให้หนังสือพิมพ์กรรมกรต้องมีอันเป็นไป.⁽²²⁾

หลังจากชุธรสิทธิเสรีภาพของกรรมกรให้โบกสะบัดบนหน้ากระดาษได้ ๓ ปี ในที่สุด ถวัติก็จำต้องยุติกิจการหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ไปในปี พ.ศ. ๒๔๖๗.

ในฐานะนักหนังสือพิมพ์

เมื่อล้มเลิกหนังสือพิมพ์กรรมกรแล้ว ถวัติก็รวบรวมสมัครพรรคพวกซึ่งมีอุดมการณ์ร่วมกัน จัดตั้งเป็นหมู่คณะเพื่อเปิดหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ฉบับใหม่ชนิดเล่มชื่อ “วิเศษพิศุจน์” ที่มีถวัติเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ และนายชื่น แจ่มศรีเสรีรัฐ เป็นบรรณาธิการ มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๔๔๕ ตำบลปากคลองตลาด อำเภอพระราชวังจังหวัดพระนคร พิมพ์ที่โรงพิมพ์บรรจจพิมพ์กิจ ตำบลถนนพระราม ๔ อำเภอประทุมวัน โดยมีนางเง็ก ชำนิเนติสาร เศรษฐินียานบางรักผู้เป็นเจ้าของโรงพิมพ์แห่งนั้น เป็นผู้ให้ความสนับสนุนด้านการเงิน.⁽²³⁾

หนังสือพิมพ์วิเศษพิศุจน์รายสัปดาห์ กำหนดเวลาออกฉบับแรกในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่ด้วยเหตุขัดข้องบางประการ ถวัติได้เลื่อนการออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ไปเป็นวันที่ ๒๔ สิงหาคม ปีเดียวกัน แล้วเปลี่ยนชื่อหนังสือพิมพ์เสียใหม่เป็นหนังสือพิมพ์ “สหราษฎร์” รายสัปดาห์ พร้อมกับเปิดสำนักงานขึ้นอีกแห่งที่ตึกแถวเลขที่ ๖๒-๖๓ ถนนหน้าวัดยานนาวา ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ ๓ ฉบับ ถวัติก็เปลี่ยนชื่อหนังสือพิมพ์ใหม่อีกครั้งเป็นหนังสือพิมพ์ “ปากกาไทย” และเปลี่ยนกำหนดการออกเป็นทุกๆ วัน ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘⁽²⁴⁾ ราคาจำหน่ายฉบับละ ๑๐ สตางค์ และอัตราค่าสมาชิกสำหรับระยะเวลาหนึ่งปีคือ ๒๕ บาท.

การจัดทำหนังสือพิมพ์ปากกาไทยรายวันเต็มไปด้วยอุปสรรคนานาประการ ปัญหาเรื่องทุนที่เคยเกิดแก่ถวัติเมื่อครั้งทำหนังสือพิมพ์กรรมกรนั้น ก็ยังคงรบกวน

ถวัติต่อมาจนคราวทำหนังสือพิมพ์ปากกาไทย รายได้จากยอดขายหนังสือพิมพ์ปากกาไทยนั้นพอจะมีอยู่บ้างแต่รายได้จากผู้บอกรับเป็นสมาชิกนั้นแทบไม่เพิ่มขึ้นเลย.

ถวัติแก้ปัญหาด้วยการลงทุนส่งหนังสือพิมพ์ปากกาไทยไปยังบุคคลต่างๆ โดยไม่คิดมูลค่า เพื่อจูงใจให้บุคคลเหล่านั้นเปลี่ยนใจมาบอกรับเป็นสมาชิกในภายหลัง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนต้องใช้วิธีลดจำนวนผู้อ่านฟรีลง โดยเลือกส่งหนังสือพิมพ์ให้เฉพาะผู้ที่ได้ทำหรือสามารถทำประโยชน์แลกเปลี่ยนแก่คณะหนังสือพิมพ์ในทางหนึ่งทางใดได้เท่านั้น เพราะ “คราวนี้เป็นรายวันค่าสัปดาห์ค่อนข้างแพง จะปล่อยการเงินอย่างคราวกรรมกรแล้ว ชีวิตปากกาไทยเห็นจะสิ้น เพราะคราวเป็นกรรมกร ข้าพเจ้าเคยถูกมาแล้วเวลาเก็บเงินได้ครึ่งเดียวครึ่ง คราวนี้การส่งจึงได้เลือกฐานะอยู่บ้าง แต่เมื่อเลือกแล้วชนนี้ก็ยังไม่พิน”⁽²⁵⁾

แต่ทุนไม่ใช่ปัญหาใหญ่สุดของถวัติ อำนาจรัฐต่างหากคืออุปสรรคที่คอยขัดขวางการจัดทำหนังสือพิมพ์ปากกาไทยมาตั้งแต่ต้น แรงเสียดทานจากเจ้าพระยาযমราชที่มีมาแต่ครั้งกรรมกรก็ยังคงมีอยู่ต่อไป ขณะที่พระยาเพชรดาเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจเต็มในการอนุมัติใบอนุญาตทำหนังสือพิมพ์ในขณะนั้น ก็จงใจบังคับให้ถวัติและคณะทำทัณฑ์บนว่าจะไม่ตีพิมพ์หรือเผยแพร่ข้อความใดๆ ที่จะทำให้เสื่อมเสียแก่ราชการ มิฉะนั้นก็จะไม่ได้รับใบอนุญาต⁽²⁶⁾

สภาพที่ถูกอำนาจรัฐคุกคามตั้งแต่วันแรกที่ชื่อ “ปากกาไทย” ปรากฏบนบรรณพิภพ ทำให้รายชื่อผู้จัดทำหนังสือทั้งหมดต้องเป็นไปอย่างปิดลับ และเว้นไว้แต่ถวัติผู้ดำรงตำแหน่งบรรณาธิการแล้ว จึงไม่มีการเปิดเผยชื่อเสียงเรียงนามที่แท้จริงของผู้ร่วมคณะรายอื่นๆ เลย ส่วน

(22) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว

(23) สัมภาษณ์คุณยายซ้อย ฤทธิเดช, อ้างแล้ว.

(24) หจช. ร.๖/๑ น ๒๐.๑/ ๖๘ เรื่องหนังสือพิมพ์ (สหราษฎร์) ปากกาไทย และโปรดสังเกตว่าในเอกสารฉบับนี้ ถวัติระบุว่าอาชีพของท่านคือ “นักประพันธ์”.

(25) “จดหมายถึงเจ้าของห้างทำยาไทย นายเจริญ, อ้างแล้ว.

(26) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว.

สมาชิกที่เหลือทั้งหมดนั้นล้วนแต่ใช้นามปากกาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นคุณหมอมโพล่ง คุณลุงสี่ หิดคุ้ย ปากกาเพชร ปากกาเงิน เจ้าหมึก เจ้าหมอน หนูช้วน เชือกหนังวัวเกวียน ท่านเถรตรง⁽²⁷⁾ ทั้งนี้เพราะ “กลัวว่าจะร้อนอาชีพ โดยยังไม่ถึงคราวจำเเน”⁽²⁸⁾

แต่อุปสรรคทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานี้ไม่ได้มีผลต่อการทำงานของถวัติแม้แต่น้อย ในทางตรงกันข้าม ถวัติได้ใช้หนังสือพิมพ์ปากกาไทยเป็นกระบอกเสียงในการเผยแพร่ความคิดใหม่ๆ ไปสู่สังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเมื่อเทียบกับคราวทำหนังสือพิมพ์กรรมกรแล้ว ความคิดหลักๆ ของถวัติในการทำหนังสือพิมพ์ปากกาไทย ถือว่าเป็นก้าวที่ยาวไกลมากที่สุดเท่าที่เคยกล่าวคือขณะที่ถวัติในคราวทำหนังสือพิมพ์กรรมกรให้ความสำคัญอย่างสูงต่อการปลูกเร้าให้กรรมกรตื่นตัวและเผยแพร่ความคิดเรื่องความเสมอภาคและความเป็นธรรมไปสู่ผู้ใช้แรงงาน เมื่อมาถึงหนังสือพิมพ์ปากกาไทย ความคิดของถวัติก็ก้าวไปถึงขั้นวิพากษ์วิจารณ์ระบบขุนนาง ความเฉื่อยเฉะของข้าราชการ ระบบเส้นสายและอภิสิทธิ์ และรวมทั้งการโจมตีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในระดับองค์รวม.

ในส่วนของการวิพากษ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถวัติได้ตีพิมพ์ข้อเขียนของผู้ที่ใช้นามปากกาว่า “เถรตรง” ซึ่งตั้งคำถามอย่างตรงไปตรงมาว่า

“๑. รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักกันอย่างไร และเป็นของจำเเนนนักหรือ

๒. คำโบราณที่ว่า ‘เจ้าว่างามก็ให้งามไปตามเจ้า’ ดั่งนี้หมายความว่าอย่างไร และได้ชื่อว่ารักเจ้าด้วยหรือไม่อธิบายมา

๓. ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร แยกออกจากกันได้ไหม มีผลอย่างไร

๔. อะไรเรียกว่ารัฐบาล ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น ใครเป็นผู้ตั้ง

๕. รัฐบาลกับราษฎรเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร แยกออกจากกันได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

๖. รัฐบาลตั้งอยู่ได้เพราะราษฎรให้เงินบำรุงใช้ไหม ถ้าใช่ ผู้ที่ทำการงานของรัฐบาลจะมีได้ชื่อว่าเปนลูกจ้างของราษฎรหรือ.”⁽²⁹⁾

คำถามว่าใครตั้งรัฐบาลก็ดี คำถามว่ารัฐบาลคือลูกจ้างของราษฎรใช่หรือไม่ก็ดี ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นคำถามที่ชวนให้สงสัยถึงความชอบธรรมในการดำรงอยู่ของอำนาจรัฐในขณะนั้นได้ทั้งสิ้น แต่พระมหากษัตริย์กับรัฐบาลในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะฉะนั้น การตั้งคำถามทำนองนี้ ในที่สุดย่อมนำถวัติและหนังสือพิมพ์ปากกาไทยไปสู่การเผชิญหน้ากับตัวผู้ครองอำนาจรัฐโดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้.

ในหนังสือพิมพ์ปากกาไทยฉบับประจำวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ถวัติตีพิมพ์บทนำซึ่งวิจารณ์พระคลังข้างที่ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างรุนแรง.

“เรื่องที่เรากำลังพูดนี้ก็คือเรื่องของห้องแถว ตึกแถว ซึ่งเป็นของกรมพระคลังข้างที่ ที่พวกเราก็เเนนรู้กันอยู่แล้วว่าเป็นผลประโยชน์ส่วนพระองค์ แต่บัดนี้เจ้าพนักงานของกรมพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของพระองค์ ได้ยอมให้มีผู้ผูกขาดตัดตอนเช่าช่วงไป และผู้เช่าช่วงเหล่านั้นได้ไปตั้งราคาขูดเลือดเนื้อ แก่ผู้เช่า ซึ่งเป็นผู้ที่ยากจนอีกต่อหนึ่ง ซึ่งหนังสือพิมพ์ได้พากันตะโกนมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ แต่ก็ไม่ได้รับอย่างไร บัดนี้ ๖ ก็ได้เปลี่ยนเป็น ๗ อะไรๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงกันไปมากมายแล้ว แต่วิธีการของพระคลังข้างที่ที่ยอมปล่อยให้ผู้เช่าช่วงผูกขาดตัดตอนห้องแถว ตึกแถว ไปขูดเอาเลือดเนื้อจากประชาชน ซึ่งเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์นั้น ยังไม่เห็นเปลี่ยนแปลงบ้างเลย และก็น่าจะเปลี่ยนแปลงในรัชกาลของพระองค์นี้บ้าง เพราะเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่

(27) “เรื่องของเจ้าพระยายมราช,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๑๓ มีนาคม ๒๔๖๔).

(28) “นานาการณ,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๘ กันยายน ๒๔๖๔).

(29) เถรตรง, “ข้อปัญหาของเถรตรง,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๘ มกราคม ๒๔๖๔).

ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้รับความเดือดร้อนอย่างเหลือทน”⁽³⁰⁾

พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๐ เป็นปีที่ความขัดแย้งวาระใดคือระบอบการปกครองที่ดีที่สุดสำหรับสยามดำเนินมาใกล้ถึงจุดสูงสุดแล้ว การประชุมเพื่อก่อตั้งคณะราษฎรครั้งแรกที่ฝรั่งเศสก็ดี การที่พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชบันทึกรื้อเรื่อง “ประชาธิปไตยในสยาม” ก็ดี ทั้งหมดนี้ล้วนเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ทั้งสิ้น คำวิพากษ์วิจารณ์ระบบเจ้าของหนังสือพิมพ์ปากกาไทย จึงน่าจะสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของพลเมืองไทยในเวลานั้นพอสมควร.

ผลก็คือยิ่งกวัดใจหนังสือพิมพ์ปากกาไทยมากเท่าไร ความนิยมที่ผู้อ่านมีต่อหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเท่านั้น และเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในการทำหนังสือพิมพ์ที่เดือนหนึ่งอย่างต่ำก็หนึ่งพันบาทขึ้นไป⁽³¹⁾ ย่อมหมายความว่าความว่ายอดขายหนังสือพิมพ์ปากกาไทยในแต่ละเดือนต้องอยู่ที่ ๑๐,๐๐๐ ฉบับเป็นอย่างน้อย ซึ่งเมื่อเทียบกับจำนวนผู้รู้หนังสือในเวลานั้นและยอดพิมพ์ของหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ⁽³²⁾ ก็ต้องถือว่าหนังสือพิมพ์ปากกาไทยมีจำนวนผู้อ่านที่ติดตามต่อเนื่องเป็นประจำอยู่มากทีเดียว.

เข้าคุกครั้งที่ ๑

บทบาทของกวัดใจในหนังสือพิมพ์ปากกาไทย และการแสดงความเห็นไปในทางวิพากษ์วิจารณ์และต่อต้านอำนาจรัฐอย่างต่อเนื่องของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ทำให้กวัดใจผลักตัวเองไปอยู่ฝั่งตรงข้ามเพื่อเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุด ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๒ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เจ้าพระยาযมะราช ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ผู้เป็นเสมือน “คู่แค้น” ของกวัดใจมาโดยตลอด ก็มีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจพระนครบาลจับกุมตัวกวัดใจ ฤทธิเดช ไปเข้าเตวรางด้วยข้อหาหมิ่นประมาท ในสภาพที่ “ห้ามเย้ยหมิ่นประกั้น นำไปกักขังใส่กรงเหล็ก ทำประดุกโทษกบฏหรือว่าโทษฆ่าคนตาย”³³ จนทำให้หนังสือพิมพ์ปากกาไทย

ต้องหยุดพิมพ์ไปนาน ๓ วัน.⁽³⁴⁾

กวัดใจถูกจับกุมและกักขังในครั้งนั้นด้วยสาเหตุทางการเมืองโดยแท้ หลักฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือการสอบสวนพยานเพื่อเอาผิดกวัดใจในคดีนี้ ซึ่งเป็นไปในสภาพที่หนังสือพิมพ์ปากกาไทยฉบับประจำวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๘ รายงานว่า

“เมื่อวานนี้หม่อมเจ้ามณูญศิริได้ไต่สวนนางเง็ก ซานี เนติสาร เจ้าของโรงพิมพ์บรรจจพิมพ์กิจ ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ที่เราจ้างพิมพ์ ไต่สวนในเรื่องที่เจ้าพระยาযมะราชหาว่าหนังสือพิมพ์ปากกาไทยหมิ่นประมาท

หม่อมเจ้ามณูญศิริได้ตั้งกระทุถามว่าหนังสือพิมพ์ปากกาไทยฉบับวันที่ ๒๘ ธันวาคม ซึ่งเจ้าพระยาযมะราชหาว่าหมิ่นนั้น ใครเป็นคนตรวจปรุฬ

นางซานีได้ทูลว่า บรรณาธิการเป็นผู้ตรวจปรุฬ

หม่อมเจ้ามณูญศิริถามต่อไปว่า นายกวัดใจ ฤทธิเดช เป็นผู้ตรวจปรุฬไม่ใช่หรือ?

นางซานีตอบว่านายกวัดใจตรวจแต่จำนวนหนังสือพิมพ์ที่พิมพ์แล้ว และจำหน่ายได้

หม่อมเจ้ามณูญศิริทำพระพักตร์นิ่ง แล้วทรงพระสุระเสียงว่า ฉันไม่เอา ฉันว่านายกวัดใจเป็นผู้ตรวจปรุฬ หล่อนว่าเช่นนั้นไม่ถูก

นางซานี! ก็หม่อมฉันเห็นดังนั้นนี้เพคะ หม่อมฉันมาก็เห็นบรรณาธิการเขาตรวจปรุฬทุกครั้งเพคะ

หม่อมเจ้ามณูญศิริ! แล้วกันหล่อนนี้ ฉันว่านายกวัดใจเป็นผู้ตรวจปรุฬ หล่อนจะเห็นอย่างไรเล่า? จจริงดังนั้นไม่ใช่หรือ

นางซานี! มิได้เพคะ หม่อมฉันยืนยันว่าตามปกติ

(30) “กรมพระคลังข้างที่กับมณูญย์นำเลือด.” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๔ กันยายน ๒๔๖๓).

(31) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว

(32) เช่น “เรื่องราร้องขอให้รัฐบาลเลิกการพะนันไฟ” ของนายนิรันทร ภาชิต ซึ่งมียอดพิมพ์ ๑,๐๐๐ ฉบับ ราคาขายฉบับละ ๕ สตางค์

(33) “นานาการณ,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๒๐ มกราคม ๒๔๖๘).

(34) “ปากกาไทยกับเจ้าพระยาযมะราช,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๑๘ มกราคม ๒๔๖๘).

แล้ว นายถวัติไม่ได้ตรวจปฏิรูปข่าวสารเลย

หม่อมเจ้ามณูญศิริ! กริ้ว! เอาพระหัตถ์ตบพระโต๊ะเสียงดังพระปัง! นางชานี! ตกพระใจ แล้วตำราสตรสาวนี้แน่หล่อนเอ๋ย ถ้าหล่อนให้การว่าบรรณาธิการเป็นผู้ตรวจปฏิรูป ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ราชการตำรวจ แลเจ้าพระยายมราชเลย ถ้าหล่อนให้การตามความจริงว่านายถวัติตรวจปฏิรูปแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่เจ้าพระยายมราชแลราชการตำรวจมาก

นางชานี! ฝ่าพระบาทเพคะ! หม่อมฉันไม่สามารถจะทูลความจริงเกินกว่าความจริงไปได้เพคะ

หม่อมเจ้ามณูญศิริ! เปล่า! เปล่า! ฉันไม่ได้ให้หล่อนให้การเท็จดอก ฉันต้องการให้หล่อนให้การเป็นประโยชน์แก่เจ้าคุณยมราชแลตำรวจดอก⁽³⁵⁾

ถึงแม้อำนาจรัฐจะปรารถนากำจัดถวัติไปจากเวทีสาธารณะเพียงใด แต่ในเมื่อไม่ปรากฏพยานหลักฐานมายืนยันข้อกล่าวหาว่าถวัติได้กระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทจริง กรมตำรวจจึงไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากจะต้องเปิดประตูห้องขังให้ถวัติกลับไปสู่อิสราภพในที่สุด การณ์จึงกลายเป็นว่าถวัติต้องระเห็จไปนอนในคุกตารางในสภาพเยี่ยงผู้ต้องหาติดคุกจนครบเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน ทั้งที่ไม่เคยกระทำความผิดแต่อย่างใดมาก่อนเลย.

การถูกอำนาจรัฐคุกคามถึงสองครั้งสองครา ไม่สามารถยับยั้งให้ถวัติยุติการต่อสู้ด้วยคมปากกาและหน้ากระดาษได้ เมื่อออกจากคุก ถวัติจึงจัดทำหนังสือพิมพ์ปากกาไทย เพื่อเผยแพร่ความคิดความเห็นบนเวทีประสงค์ว่า “จะประหัตประหารผจญต่อเหล่าอำมาตย์ ที่ใช้อำนาจอำมาตย์กาสิทธิ์ฉ้อราษฎร์บังหลวง ให้มันถึงซึ่งความแตกดับ แหงมันด้วยหอกตรอกตั้งแต่หูซ้ายทะลุหูขวา ด้วยคมปากกาของเรา”⁽³⁶⁾ ต่อไป.

อย่างไรก็ดี ถวัติก็ฉลาดพอที่จะสรุปบทเรียนได้ว่า หากเขายังคงดำรงตำแหน่งบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ทั้งตัวเขาและหนังสือพิมพ์ปากกาไทยคงไม่อาจหลีกเลี่ยงการถูกกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจด้วยวิธีการต่างๆ

นานาได้ และอุปสรรคจากอำนาจรัฐคงตามมาพัวพันเรื่อยไปอย่างไม่มีสิ้นสุด.

ในที่สุดถวัติจึงตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ปากกาไทย และโอนตำแหน่งบรรณาธิการนี้ให้แก่ นายศุข พิมพ์ศิลป์, นายชิต อินทรวีเชียร และนายวิชัย ประสงค์สิริ ตามลำดับ⁽³⁷⁾ จากนั้น จึงลดบทบาทของตนเองบนหน้าหนังสือพิมพ์ลง และเริ่มครุ่นคิดถึงการจัดตั้งองค์กรอะไรสักอย่างขึ้นมาเพื่อทำงานกับราษฎรโดยตรง.

ก่อตั้งสถานแทนทวยราษฎร์.

ปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๘ หลังจากลดบทบาทในฐานะนักหนังสือพิมพ์ลงได้ระยะหนึ่ง ถวัติก็นำเงินทุนที่ได้จากการทำหนังสือพิมพ์กรรมกรและปากกาไทย มาจัดตั้งองค์กรที่มีชื่อว่า “สถานแทนทวยราษฎร์” โดยมีเจตนารมณ์จะทำงานบริการแก่คนทุกกลุ่มในสังคมอย่างไม่มีข้อยกเว้น และไม่จำกัดอยู่แต่ผู้ใช้แรงงานเท่านั้นดังที่เขาว่ากันว่า.

“กิจการของสถานแทนทวยราษฎร์นี้เป็นสถานกลางคนมั่งมีก็ใช้ได้ คนยากจนก็ได้อาศัยด้วย เจตนาที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยทุกข์บำรุงสุขแลความสดวกในเรื่องกิจการของคนทั่วไป หรืออีกนัยหนึ่งเป็นลูกจ้างหรือเป็นคนใช้ของคนทั่วไป โดยสถานที่นี้ทำการรับหน้าที่เป็นลูกจ้างยอมให้ผู้จ้างใช้แทนตัวของผู้จ้าง ในเมื่อมีทุกข์เกิดขึ้นตามข้อกติกา โดยรับค่าจ้างรางวัลเป็นสินจ้างแลกเปลี่ยนแต่เล็กน้อย”⁽³⁸⁾

ถวัติกำหนดเงื่อนไขสำหรับผู้ที่ต้องการจะเป็น

(35) หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๒๑ มกราคม ๒๔๖๘).

(36) “นานาการม.” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๒๑ มกราคม ๒๔๖๘).

(37) หจข. ร.๖ น ๒๐.๑/๖๘ เรื่อง หนังสือพิมพ์ปากกาไทย และโปรดสังเกตว่าตั้งแต่วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ถึงวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ หนังสือพิมพ์ปากกาไทยมีการเปลี่ยนบรรณาธิการถึง ๓ คน คือ นายศุข, นายชิต และนายวิชัยตามลำดับเฉลี่ยแล้วบรรณาธิการแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งราวหนึ่งเดือนเศษเท่านั้นเอง

(38) “สถานแทนทวยราษฎร์,” หนังสือพิมพ์ปากกาไทย (๒๔ ธันวาคม ๒๔๖๘).

สมาชิกของสถานแทนทวยราษฎร์เอาไว้ว่า.

“ ๑. ผู้ที่จะเป็นนายจ้างของสถานแทนทวยราษฎร์แบ่งเป็น ๒ ชนิด เป็นนายจ้างประจำชนิดหนึ่ง เป็นนายจ้างไม่ประจำชนิดหนึ่ง

๒. นายจ้างไม่ประจำได้แก่นายจ้างธรรมดา ในเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นก็จ้างกันเฉพาะเรื่องที่เกิดขึ้น นายจ้างชนิดนี้ยังต้องเสียค่าจ้างเป็นเรื่อยๆ รายๆ แล้วแต่จะตกลงกัน (เว้นแต่ผู้ที่ยากจนจริงๆ จะช่วยโดยไม่คิดค่าสินจ้าง)

๓. นายจ้างประจำได้แก่นายจ้างที่เสียเงินล่วงหน้าจ้างประจำไว้เป็นปี โดยสถานนี้ทำสัญญาให้ยึดถือไว้ นายจ้างประจำนี้แบ่งเป็น ๓ ประเภท

ก.ประเภทที่ ๑ เสียเงินค่าจ้างคราวแรก ๕๐ บาท ต่อไปเสียเป็นรายเดือนๆ ละ ๕ บาท ปีหนึ่งเสียค่าจ้าง ๑๐๕ บาท

ข.ประเภทที่ ๒ เสียเงินค่าจ้างคราวแรก ๒๐ บาท ต่อไปเสียเป็นรายเดือนๆ ละ ๒ บาท ปีหนึ่งเสียค่าจ้าง ๔๒ บาท

ค.ประเภทที่ ๓ เสียเงินค่าจ้างคราวแรก ๕ บาท ต่อไปเสียเป็นรายเดือนๆ ละ ๑ บาท ปีหนึ่งเสียค่าจ้าง ๑๖ บาท”⁽³⁹⁾

และถนัดระบุว่าประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากสถานแทนทวยราษฎร์ ก็คือ

“ ๑. ในทางอรรถคดี (การเป็นถ้อยเป็นความ) มีหมอกฎหมายช่วยตลอดทุกอย่าง ตามหน้าที่ของหมอกฎหมาย

๒. ในการป่วยเจ็บ มีแพทย์รักษาพยาบาล ตลอดถึงเมื่อตายก็ช่วยการศพ การฃาปนกิจ เป็นพิเศษตามสมควร

๓. ในการอาชีพ รับหางานให้ทำตามถนัด ในคุณวุฒิวิชาความรู้ของผู้จ้าง ตลอดเชื่อมการค้าขายให้ติดต่อกันตามความสามารถ (แต่ต้องเป็นการทำงานหรือการค้าขายที่สุจริต)

๔. ในการบรรเทา ข้อนี้นช่วยในคราวมีงานมงคลเป็นครั้งคราว

ทุกซ์ุชนนอกจาก ๔ ประการ ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ เมื่อมีขึ้นจะช่วยเป็นพิเศษอีกในเมื่อนายจ้างนำไปปรึกษาหรือขอให้ช่วย

สิทธิของนายจ้างทั้งสามประเภทนี้ มีสิทธิเท่ากันในเรื่องไม่ต้องเสียค่าจ้าง เช่น ค่าจ้างของหมอความหมอยา เป็นต้น แต่มีผิดแผกกันในเรื่องค่าใช้สอย เป็นต้นว่า พาหนะ หมอความหมอยา ค่ายา (ค่ายานี้คิดเฉพาะแต่ทุนที่หาขึ้นแท้ๆ มิได้คิดอย่างราคาซื้อขาย) ค่าใช้สอยนี้ นายจ้างประเภทที่ ๑ ไม่ต้องเสียเลย นายจ้างประเภทที่ ๒ เสียครึ่งหนึ่ง นายจ้างประเภทที่ ๓ เสียค่าใช้สอยทุกอย่าง.”⁽⁴⁰⁾

เจตนารมณ์ในการจัดตั้งสำนักงานเพื่อช่วยเหลือราษฎรเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคำนึงถึงสำนักงานในลักษณะเดียวกันนี้ที่มีอยู่อย่างกว้างขวางในสมัยนั้น⁽⁴¹⁾ แต่อันที่จริง สถานแทนทวยราษฎร์ก็ต่างจากสำนักงานช่วยเหลือราษฎรที่มีอยู่ในเวลานั้นมากพอสมควร เพราะขณะที่สำนักงานอื่นๆ มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือราษฎรในกิจการทั่วไปอย่างกว้างๆ ในเรื่องการค้าหรือการกุศล สถานแทนทวยราษฎร์ กลับให้น้ำหนักไปที่การสร้างสิ่งทีุ่ทุกวันนี้เรียกว่า “หลักประกันทางสังคม”⁽⁴²⁾ ไม่ว่าจะเป็นการประกันการว่างงาน การประกันสุขภาพ ฯลฯ ให้แก่มวลสมาชิก.

เห็นได้ชัดว่าถนัดมีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกลและแหลมคมมากที่สุดทีเดียว เขาตระหนักว่าภายใต้ยุคสมัยที่ปราศจากการกำหนดกฎเกณฑ์ด้านสวัสดิการและสิทธิประโยชน์ที่กรรมกรพึงได้รับจากนายจ้างอย่างชัดเจนนั้น องค์การที่

(39) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว.

(40) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว.

(41) ตัวอย่างของสำนักงานลักษณะนี้ที่พอจะมีชื่อเสียงอยู่บ้างก็เช่น สมาคมรักษาศาสนาและวัฒนธรรม ของนายอินทร์ ภาสิต, โครงการราษฎรสาธนาณกุศล ของนายชื่น อัมโภช, สถานพาลิชสงเคราะห์ ของม.ล.เฉลิมพนมวัน ณ อุยธยา และสำนักงานบำรุงราษฎร ของนายทองเจือ จารุสาธ.

(42) สังคิต พิริยะรังสรรค์, ประวัติการต่อสู้ของกรรมกรไทย, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔, หน้า ๘๕.

ทำหน้าที่ประกันและให้บริการความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่นนี้ละคือสิ่งที่ผู้ใช้แรงงานปรารถนามากที่สุด.

ผลก็คือหลังจากดำเนินการได้ไม่นาน สถานแทนทวยราษฎร์ก็อยู่ในสภาพที่ “มีพวกเจ๊ก พวกอั้งยี่ พวกอะไรเยอะเยอะมาเข้าเป็นสมาชิก เสียสตางค์กันเดือนละบาท พวกเรือจ้าง พวกรถลาก พวกอะไรที่เป็นกรรมกรก็เข้ามา ลักพักก็มีสมาชิกเยอะ”.⁴³

อย่างไรก็ดี ปัญหาใหญ่สุดของสถานแทนทวยราษฎร์คือประเมินสถานการณ์ผิดพลาดไป ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะการตั้งอัตราค่าสมาชิกประเภทแรกและประเภทที่สองไว้สูงถึงปีละ ๑๐๕ บาท และ ๔๒ บาทตามลำดับภายใต้สภาพที่กรรมกรหาเข้ากินค่าได้รับค่าแรงเฉลี่ยวันละ ๕๐ สตางค์นั้น ย่อมมีแต่ผู้มีทุนเท่านั้นที่มีศักยภาพจะสมัครเป็นสมาชิกสถานแทนทวยราษฎร์ประเภทนี้ได้.

แต่จะมีผู้มีทุนที่ไหนเล่าที่เข้ามาสมัครเป็นสมาชิกองค์กรของถวัติ คนที่จะได้ประโยชน์จากสถานแทนทวยราษฎร์มากที่สุดคือกรรมกร แต่จะมีกรรมกรสักกี่คนที่สามารถจ่ายค่าสมัครสมาชิกสูงๆ นี้ได้ เพราะแม้แต่ค่าสมัครสมาชิกประเภทที่สามซึ่งอัตราค่าสมาชิกถูกที่สุดเพียงปีละ ๑๖ บาทนั้น ก็เทียบเท่ากับค่าจ้างแรงงานของกรรมกรหาเข้ากินค่าใน พ.ศ. นั้น ถึงหนึ่งเดือนเลยทีเดียว.

จำนวนสมาชิกของสถานแทนทวยราษฎร์เดินสวนทางกับสภาพทางการเงิน สมาชิกข้างมากของสถานแทนทวยราษฎร์คือ กรรมกรและผู้ใช้แรงงานซึ่งมีรายได้น้อย คนที่สามารถจะสมัครเป็นสมาชิกประเภทที่ ๓ ได้ก็จ่ายค่าสมาชิกในอัตราเดือนละ ๑ บาท เพื่อแลกกับบริการที่มีราคาแพงกว่านั้นในทุกๆ ด้าน ขณะที่คนงานซึ่งไม่สามารถจ่ายค่าสมัครสมาชิกได้นั้น ถวัติก็มีได้เลือกไล่ไล่ส่ง แต่กลับให้การบริการต่างๆ แก่คนงานกลุ่มนี้ไปตามสมควร และเพราะฉะนั้น เพื่อที่จะรักษาสถานแทนทวยราษฎร์ให้อยู่รอดเพื่อดำเนินกิจกรรมต่อไปได้ ถวัติจึงจำเป็นต้องนำเงินทุนส่วนตัวที่เก็บสะสมไว้ตั้งแต่คราว

ทำหนังสือพิมพ์กรรมกรและปากกาไทย มาอุดหนุนกิจการของสำนักงานแห่งนี้.

แต่ถวัติไม่ได้เป็นผู้มีทุนทรัพย์ในชั้นเศรษฐกิจนี้ ผลที่ตามมาก็คือ ยิ่งสถานแทนทวยราษฎร์มีอายุยืนนานและมีจำนวนสมาชิกสูงขึ้นเท่าไร ฐานะของถวัติเองก็จะต้องเดือดร้อนและลำบากยิ่งขึ้นเท่านั้น จนเป็นเหตุให้ครอบครัวของถวัติมีชีวิตอย่างยากลำบากมากขึ้นเรื่อยๆ ในชั้นหลัง.

ทนต่อสู้ได้ไม่นานนัก ทุนก็หมด และสถานแทนทวยราษฎร์ก็ต้องปิดตัวเองลงไป.

การเมืองเรื่องฎีกา

เมื่อกลายเป็นคนหมดตัวไม่มีทรัพย์สิน ถวัติก็หันไปทำการค้าเล็กๆ น้อยๆ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๗๒ แต่ภัยคุกคามจากอำนาจรัฐก็ยังคงตามจ้องล้างจ้องผลาญ ถวัติต่อไป การประกอบการค้าของถวัติเต็มไปด้วยความยากลำบาก การขอใบอนุญาตเพื่อประกอบกิจการต่างๆ ของเขา มักถูกเจ้าหน้าที่ทะเลเยหรือไม่ก็แก้งเตง่วงและพิจารณาอย่างเฉะช้าเสมอ.

ครั้งหนึ่งถวัติทำเรื่องขออนุญาตขายสินค้าในบริเวณงานประจำปีวัดพระเชตุพน แต่กรมเวรวิเศษเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจอนุญาตก็ตอบกลับมว่าการค้าของเขา นั้น “เปนการผิดต่อรัฐประศาสนนโยบาย และการยื่นเรื่องราวก็ผิดต่อทางการ” ถวัติจึงนำความขึ้นร้องเรียนต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น แต่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็ไม่สนใจคำร้องทุกข์ของเขาเลยแม้แต่น้อย.⁽⁴⁴⁾

แต่การปราศจากซึ่งทรัพย์สินและการมีชีวิตอยู่อย่างยากไร้ ก็ไม่สามารถพรากถวัติไปจากการต่อสู้เพื่ออุดมคติที่เขายึดถือได้ การไม่มีทุนอาจทำให้ครอบครัวและลูกเมียต้องยังชีพอย่างอดคัด อาจทำให้ถวัติไม่สามารถออกหนังสือพิมพ์หรือจัดตั้งสำนักงานใดๆ ทว่าตราบไคที่ยังมีลม

(43) สัมภาษณ์คุณยายช้อย ฤทธิเดช, อ้างแล้ว.

(44) พจน. ร.๗ ม.๒๖.๕/ ๑๕๘ เล่ม ๘ เรื่อง แถลงจดหมายนายถวัติ ที่ว่าการมวิเศษและข้า

หายใจ ถัดมาก็ยังคงพร้อมที่จะขยับปลายปากกาและบันทึกเพื่อโฆษณาความคิดเห็นที่เขาศรัทธา และเพื่อต่อสู้เป็นปากเป็นเสียงแทนกรรมกรและคนด้อยโอกาสในสังคมอยู่เสมอ.

สังคมการเมืองไทยในช่วงหลังทศวรรษ ๒๔๗๐ เป็นสังคมการเมืองที่อำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชจะถึงจุดจบเต็มที่แล้ว การวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์และตัวพระมหากษัตริย์อย่างเปิดเผยเป็นเรื่องที่พบเห็นได้ทั่วไป จนแม้แต่ตัวพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็เริ่มแนพระทัยว่าเวลาของระบบเจ้านั้นเหลืออีกไม่มากนัก⁽⁴⁵⁾ ผู้มีทุนก็ออกหนังสือพิมพ์ ผู้มีความสามารถในทางขีดเขียนก็ทำงานเขียนบทความ ส่วนราษฎรผู้ไม่มีทุนก็เคลื่อนไหวด้วยการใช้ฎีกาและหนังสือร้องทุกข์เป็นเครื่องมือ.

การถวายฎีกาเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีชีวิตชีวามากในทศวรรษนั้น ลักษณะเฉพาะของการถวายฎีกาก็คือมันเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการยอมรับในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์กับการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดจากรัฐประศาสนนโยบายที่ผิดพลาดของพระองค์ เป็นการเคลื่อนไหวที่พูดถึงปัญหาซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของพระองค์ ขณะเดียวกันก็เรียกร้องให้พระองค์เป็นผู้นำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนั้น.

การยื่นฎีกาทำให้ราษฎรไม่ได้เป็นแค่ผู้ตามที่เฉื่อยชาทางการเมือง แต่คือ “ผู้มีส่วนร่วม” ภายใต้กติกาของระบอบการเมืองแบบจารีตที่มีอยู่ในเวลานั้น ราษฎรที่ยื่นฎีกาจึงไม่ใช่ราษฎรที่นักรบพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นราษฎรที่เอาการเอางานและพร้อมจะต่อสู้เพื่อให้ราชสำนักปฏิบัติหน้าที่ตามอุดมคติของตน.⁽⁴⁶⁾

ถนัดไม่มีทุน ถึงแตก และฐานะทางเศรษฐกิจก็เรียกได้ว่าแทบจะล้มละลาย แต่ในฐานะที่มีความรู้และความสามารถในทางหนังสือ ตลอดจนจนเป็นที่รู้จักในฐานะผู้มี

จิตใจไปในทางช่วยเหลือราษฎรผู้ยากไร้ เมื่อวัฒนธรรม “การเมืองเรื่องฎีกา” ขยายตัวขึ้น ราษฎรกลุ่มต่างๆ จึงพากันขอร้องให้ถนัดช่วยเขียนฎีการ้องทุกข์ปัญหาต่างๆ เพื่อให้ความเดือดร้อนเหล่านี้รู้ถึงพระเนตรพระกรรณ และนั่นเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ถนัดมองเห็นช่องทางที่จะเคลื่อนไหวและแสดงความคิดเห็นในด้านต่างๆ โดยอาศัยกติกาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นเครื่องมือ.

ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๕ ถนัดเขียนฎีกาถวายความคิดเห็นแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้หลายฉบับ บางฉบับก็เขียนเพื่อผลักดันความคิดความอ่านและโครงการบางอย่างของถนัดเอง บางฉบับก็เขียนเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาของคนกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักโทษ ขาวนา คนว่างงาน ฯลฯ ถนัดเขียนฎีกาหลายฉบับในนามของถนัดเอง แต่บางฉบับก็เขียนขึ้นเพราะมีราษฎรที่นิยมศรัทธาและนับถือในอุดมการณ์ของถนัด รวมกลุ่มกันมาขอร้องให้เขียน.

ตัวอย่างของฎีกาลำคัญๆ ที่ถนัดเขียนขึ้นในเวลานั้นได้แก่ฎีกาเรื่อง “การแก้ไขฐานะของขาวนา” ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ตามที่ราษฎรอำเภอหนองจอก จังหวัดมีนบุรี และขาวนาอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ประมาณ ๑,๐๐๐ คน มอบฉันทะผ่านนายสมัตบรอนิมิ เพื่อให้ถนัด “กราบบังคมทูลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทให้ทรงทราบถึงความเดือดร้อนทุกข์ยากของพวกเราเหล่าขาวนา ในฐานะที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงเป่าประมุขของชาติ”⁽⁴⁷⁾ เนื่องจากในเวลานั้นราษฎรกำลังเสียขวัญจากปัญหา “สงครามเศรษฐกิจ” ที่รุนแรงอย่างไม่เคยมีมาก่อน และ “แม้รัฐบาลของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะพยายามแก้ไขอย่างไร ประชาชนก็ยัง

(45) เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕,” *วารสารธรรมศาสตร์* (มิถุนายน, ๒๕๒๕), หน้า ๖๒ - ๖๔.

(46) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *เรื่องเดิม, อ้างแล้ว*, หน้า ๑๑๖-๑๒๓.

(47) หจข. ร.๗ รล.๒๐/๑๘๓ เรื่อง นายถนัด ฤทธิเดช แสดงความเห็นวิธีแก้ไขฐานะของขาวนา.

มองไม่เห็นผล”(48)

ฎีกาฉบับที่มีเนื้อหาน่าสนใจอีกฉบับคือฎีกาที่ถวียื่นขึ้นเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ หลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการพระราชดำเนินต่างประเทศได้ไม่นาน โดยในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังต่างประเทศครั้งนั้น พระองค์ทรงพำนักในประเทศต่างๆ เป็นเวลาพิเศษ.

ในฎีกาฉบับนี้ ถวียื่นคำถามไว้อย่างรุนแรงว่า “ความรู้สึกลงในการทรงพระสำราญของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในเมื่อทรงประทับอยู่ในพระมหานคร กับทรงประทับอยู่ในประเทศอเมริกา ต่างกันอย่างไร”(49) และตั้งคำถามที่รุนแรงยิ่งขึ้นต่อไปอีกว่า

“หนังสือพิมพ์ปึงกาเซตต์ลงข่าวว่า การที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จรักษาพระเนตร ต้องเสียพระราชทรัพย์แพงที่สุดในประวัติการ คือได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทต้องใช้พระราชทรัพย์สิ้นไปประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ปอนด์ (ราวสองล้านห้าแสนบาท) นั้น ความจริงมีเพียงไร แลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงใช้จ่ายไปจริงเท่าไร”(50)

รัฐมองบทบาทของถวียื่นในช่วงนี้อาจไม่พอใจนัก ต้องไม่ลืมว่าถวียื่นทำหนังสือพิมพ์กรรมกรและปากกาไทย และเคยมีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรง จนเผชิญภัยคุกคามต่างๆ จากผู้มีอำนาจรัฐมาก่อนแล้ว เมื่อถวียื่นมาเคลื่อนไหวด้านฎีกาด้วยเนื้อหาแบบนี้ซ้ำอีก ผลก็คือเสนาบดีผู้บังคับบัญชากรมกฤษฎีกาถวายความเห็นเกี่ยวกับถวียื่นต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “รู้สึกว่าคุณนี้แกล้งถวายฎีกาเพราะมีมาเสมอ”(51) ไม่ใช่เพราะความคิดเห็นที่ถวียื่นเสนอ นั้นผิดหรือเขลาหรือไม่ดี เพราะเจ้านายพระองค์เดียวกันนี้เองนั่นแหละที่แสดงความเห็นต่อถวียื่นไปในทางยกย่องว่า “นายคนนี้คงมีความรู้มากกว่าคนอื่น ไม่ว่าในเรื่องอะไร ถ้าย่อความให้สั้นๆ ก็เจ๋งดี และรวมกับความเห็นต่างๆ นำขึ้นทูลเกล้าฯ”(52)

ฎีกาของถวียื่นก่อให้เกิดผลสะท้อนทางการเมืองพอ

สมควร ฎีกาฉบับวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เรื่องการเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศนั้น ทำให้หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ กรมราชเลขาธิการ รีบมีหนังสือแจ้งความมายังถวียื่นเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม ศกเดียวกัน เพื่อเชิญถวียื่นไปพบที่กรมราชเลขาธิการ(53) ขณะที่ฎีกาฉบับวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เรื่องเผยแพร่สิทธิช่วยตัวเองเพื่อช่วยผู้ที่ไม่มียานพาหนะและชวานานั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้คณะอภิรัฐมนตรีนำไปพิจารณา.(54)

จริงอยู่ว่ารัฐไม่พอใจฎีกาที่ถวียื่นขึ้น แต่ฎีกาก็คือฎีกา มันเป็นแค่แผ่นกระดาษบันทึกความเห็นที่คนจำนวนเพียงหยิบมือเดียวมีโอกาสจะได้อ่าน ไม่ว่าฎีกาจะมีเนื้อหาและท่วงทำนองรุนแรงเพียงใด ก็ไม่ทำให้รัฐเสียหายได้เท่าหนังสือพิมพ์หรือการเคลื่อนไหวในรูปอื่นๆ รัฐจึงไม่ได้ต่อต้านหรือมีความพยายามใดๆ ที่จะทำให้ถวียื่นต้องยุติการเขียนฎีกา.

ภายใต้ภาวะที่ไม่มีทหารอนั้น ถวียื่นได้ใช้โอกาสที่เปิดขึ้นนี้ต่อสู้เพื่อหลักการที่ตนเองศรัทธาได้เป็นอย่างดี การทำหนังสือพิมพ์และสถานแทนทวยราษฎร์นั้น ไม่มีปัญหาว่ายอมทำให้ถวียื่นได้รับความเคารพนับถือจากผู้ใช้แรงงานอาชีพต่างๆ เป็นอย่างดีอยู่ก่อนแล้ว ครั้นเมื่อมาเขียนฎีกาชื่อเสียงของถวียื่นก็ยิ่งจรจรายไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น.

บทบาทของถวียื่นในเวลานั้นเป็นเสมือน “ผู้นำ” ของราษฎรผู้ปราศจากอำนาจ และเมื่อโลกของอำนาจเปลี่ยน

(48) หจข. ร.๗ รล.๒๐/๑๘๓, อ้างแล้ว.

(49) หจข. ร.๗ ม.๒.๑/๕๔ เรื่อง ขอพระราชทานอินเตอร์วิวข่าว

(50) หจข. ร.๗ ม.๒.๑/๕๔, อ้างแล้ว

(51) หจข. ร.๗ รล. ๒๐.๗/๒๓ บันทึกความเห็นกรมกฤษฎีกา เรื่อง นายถวียื่น ฤทธิเดช ขอพระราชทานเงินเพื่อเป็นทุนออกหนังสือพิมพ์ปากตามแต่พระราชทาน.

(52) หจข. ร.๗ รล. ๒๐/๑๘๔ บันทึกความเห็นกรมกฤษฎีกา เรื่อง นายถวียื่น ฤทธิเดช ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นว่าการแก้ไขเพิ่มเติมช่วยพระมหากษัตริย์ในการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ.

(53) หจข. ร.๗ ม.๒.๑/๕๔ เรื่อง แจ้งความราชเลขาธิการ.

(54) หจข. ร.๗ รล. ๒๐.๗/๒๓, อ้างแล้ว.

แปลงไปอย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันยิ่งใหญ่เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ถวัติก็ชูธงของสามัญชนขึ้นโบกสะบัดไปมาอย่างตระหง.

สมาคมกรรมกรรถรางแห่งสยาม

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ไม่นาน ขณะที่คุณะราษฎรอนุญาตให้ประชาชนจัดตั้งสมาคมที่มีลักษณะเดียวกับพรรคการเมืองได้ ในเย็นวันหนึ่งของเดือนกันยายนปีนั้นเอง ประตูบ้านเลขที่ ๑๘๖๕ ซอยหลังตลาดนางเลิ้ง อันเป็นที่พำนักของถวัติ ก็เปิดขึ้นเพื่อต้อนรับการมาเยือนของผู้นำกรรมกรรถรางแห่งบริษัทสยามคอร์ปอเรชั่น⁽⁵⁵⁾ ๖ ราย คือนายสาย ปฐมสุข, นายชวด ทรัพย์พอกพูน, นายสุข สำเนาโคก, นายศิริ แยมผกา, นายจำรัส มุสิกนันท์ และนายถม (ไม่ทราบนามสกุล)⁽⁵⁶⁾ พวกเขาเพื่อบอกเล่าความทุกข์ยากของผู้ใช้แรงงานให้ถวัติฟัง และขอร้องให้ถวัติทำหน้าที่เป็นปากเสียงในการต่อสู้ร่วมกับพวกเขา.⁽⁵⁷⁾

นายสาวิตร ฤทธิเดช บุตรของถวัติผู้ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์วันนั้น เล่าว่า

“กรรมกรรถรางสมัยนั้น ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตี ๔ เพื่อนำรถออกจากโรงเก็บทั้ง ๔ แห่ง คือถนนตึกสะพานเหลือง สีแยกแมนศรี และบางกระบือ ให้ทันเที่ยวแรกเวลา ๐๕.๐๐ น. และไปเลิกเที่ยวสุดท้ายเวลา ๒๒.๐๐ น. เงินเดือนตั้งแต่ ๓๕-๗๐ บาท สูงกว่านั้นต้องอยู่ในตำแหน่งนายตรวจ ขอให้คำนวณระยะเวลาการทำงานดูก็คงพอจะอนุมานได้ว่าชาวต่างชาติเขาใช้แรงงานของคนไทยอย่างไรได้”.⁽⁵⁸⁾

ที่ประชุมวันนั้นมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าจะจัดตั้งองค์กรที่มีชื่อว่า “สมาคมกรรมกรรถรางแห่งสยาม” ขึ้นมา และถวัติเองก็เห็นด้วยกับข้อสรุปเช่นนี้ เขาพร้อมที่จะเข้าร่วมกับสมาคมนี้ในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทุกชนิด แต่เพราะไม่ได้มีสถานะเป็นผู้ใช้แรงงานเยี่ยงคนอื่นฯ ถวัติจึงปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งผู้นำสมาคม.

อย่างไรก็ดี ด้วยการขอร้องของที่ประชุมในวันนั้น เพื่อให้การเคลื่อนไหวและกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มดำเนินไปด้วยดี ถวัติก็ต้องรับตำแหน่งนี้ไปในที่สุด โดยมีนายชวดและนายสุขเป็นอุปนายกสมาคม และนายสายกับนายถมดำรงตำแหน่งเหรัญญิก มีสำนักงานใหญ่อยู่แถบหน้าวัดแก้วแจ่มฟ้า.⁽⁵⁹⁾

คณะราษฎรอนุมัติให้ถวัติจัดตั้งสมาคมนี้ได้ และในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ สมาคมกรรมกรรถรางแห่งสยาม (ส.ร.ส.) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมกรรมกรรถราง และกรรมกรที่ทำงานในกิจการที่เกี่ยวข้องกับรถรางเพื่อจะ “ก. อบรมให้มีความประพฤติและศีลธรรมอันดี ข. แลกเปลี่ยนความรู้ ค. ส่งเสริมความสุข ความรื่นเริง อามั้ย ผ. ช่วยเหลือสมาชิกที่แก่เฒ่าทุพพลภาพ ง. ประหยัดทรัพย์ จ. ความสามัคคีธรรม”⁽⁶⁰⁾ ก็ถือกำเนิดขึ้นบนแผ่นดินไทยและเป็นองค์กรที่ประวัติศาสตร์ต้องจารึกไว้ว่าเป็นองค์กรของผู้ใช้แรงงานแห่งแรกสุดในประเทศนี้.

(55) กรรมกรรถรางบริษัทสยามคอร์ปอเรชั่นเคยหยุดงานมาแล้ว ๒ ครั้ง ครั้งแรกคือในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๕ และครั้งที่สองคือช่วง พ.ศ. ๒๔๗๑ เพราะ “ทนความฉลาดของบริษัทต่อไปไม่ได้” สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติมโปรดดู หจข. ร.๗ ม.๒๖.๕/๗๔ เรื่อง กรรมกรบริษัทรถรางสยามเสไดร์ค และหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ฉบับประจำวันวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑.

(56) จดหมายส่วนตัวนายสาวิตร ฤทธิเดช ถึง นายมานิต ศรีสาคร วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔.

(57) ก่อนหน้านั้น กรรมกรรถรางกลุ่มเดียวกันนี้ ได้ทำหนังสือถึงคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เพื่อเรียกร้องให้คณะราษฎรเข้าไปสอดส่องและบังคับให้บริษัทสยามคอร์ปอเรชั่นปฏิบัติตามสัญญาจ้างงาน รวมทั้งมีข้อบังคับในการทำงานที่เป็นธรรม ฯลฯ ซึ่งเคลื่อนไหวในลักษณะ “ล่ารายชื่อ” เพื่อทำหนังสือร้องเรียน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก จนนำไปสู่การเล็งเห็นความจำเป็นของการมีองค์กรจัดตั้งที่ชัดเจนในที่สุด.

สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติม โปรดดู หจข. ร.๗ - ร.๘.๒/๘ เรื่องกรรมกรรถรางร้องว่าถูกบริษัทกดขี่ไม่เป็นธรรม.

(58) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว.

(59) สาวิตร ฤทธิเดช, *สาวิตร ฤทธิเดช*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายสาวิตร ฤทธิเดช วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐, หน้า ๕๐-๕๒.

(60) หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๓ เรื่องกรรมกรรถรางและสมาคมกรรมกรรถราง (จดหมายจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ ๒๗๗/๘๕๐๑ ถึงประธานคณะกรรมการราษฎร).

จัดตั้งสมาคมกรรมกรธรวางได้ไม่นาน ผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมก็ถูกบริษัทเลิกจ้างและตัดเงินเดือน วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕^{๖๑} ถวัติจึงทำหนังสือร้องเรียนถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีในเวลานั้น มีใจความว่า

“ด้วยประเทศสยามอันเป็นปิตุภูมิของประชาชนชาวไทย ได้ชื่อว่าเป็นประเทศเอกราช แต่ประชาชนชาวไทยได้รับการปกครองเหมือนกับโคโลนีเมืองขึ้นมานานหนักหนา เป็นพระเดชพระคุณแก่ประชาชนชาวไทยอย่างยิ่ง ในการที่คณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้มีรัฐธรรมนูญ เปิดโอกาสให้ประชาชนชาวไทยได้มีอิสระภาพเสรีภาพ เท่าที่ควรสมควรได้.

แม้กระนั้นก็ดี สภาพของกรรมกรสยามยังมิได้พ้นจากความกดขี่ ยังคงเป็นทาสน้ำเงินของนายจ้างอยู่ ยิ่งกรรมกรที่อยู่ในความปกครองของชาวต่างประเทศๆ ก็ใช้วิธีการปกครองอย่างคนในโคโลนีของเขาทีเดียว โดยใช้วิธีตั้งหัวหน้าขึ้นคนหนึ่ง แล้วมอบอำนาจสิทธิขาดให้แก่หัวหน้า หัวหน้าจะเอาคนเข้าบ้านจวนหรือจะเอาคนออกจากงานก็ได้ตามความพอใจ รวมความว่าจะเอากรรมกรไปทำเป็นผักตบชวมนยำอะไรก็สุดแล้วแต่หัวหน้าทั้งสิ้น.

หัวข้อของกรรมกรระทมชอกขำมาเป็นเวลานาน การที่เกล้ากระผมเป็นผู้ริเริ่มขอตั้งสมาคมกรรมกร ก็เพื่อจะแก้ความชอกขำของกรรมกรดังกราบเรียนมานี้ เพราะสภาพของกรรมกรสยามเป็นสภาพที่น่าสังเวช งานก็ต้องทำหนักเงินได้น้อย เวลาเจ็บป่วยหรือต้องออก ตัวและครอบครัวก็ไม่มีจะกินทีเดียว แต่นโยบายของรัฐบาลใหม่ได้ดำเนินเป็นคนกลาง คือว่าเมื่อกรรมกรกับนายจ้างมีข้อพิพาทกันแล้ว รัฐบาลจักเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหาความยุติธรรมให้.

บัดนี้ กรรมกรธรวางแห่งสยามได้รับความไม่เป็นธรรมจากบริษัท ดังจะกราบเรียนต่อไปนี้.

๑. เมื่อเดือนกันยายน บริษัทได้บังคับให้นายตรวจสาย, นายถม, นายแจ่ม, นายศิริ เซ็นสัญญาอันไม่ชอบธรรม คนทั้งสี่ไม่ยอมเซ็น บริษัทได้ปลดคนทั้งสี่ออก

จากงาน.

๒. สั่งปลดนายเพน นายตรวจใหญ่สายสามเสน เมื่อได้เจรจากันแล้ว บริษัทได้รับต่อหน้าเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลว่าขอให้เพนนายตรวจฉีกตัว ๑๕ วัน แล้วจะบันจุในตำแหน่งเดิม และบริษัทก็มีได้ปฏิบัติตามข้อตกลง.

๓. ปลดนายตรวจประดิษฐ์, นายทรัพย์, นายชิต ซึ่งไม่มีความผิดอันสมควรจะต้องถูกปลด.

๔. ตัดเงินเดือนโดยไม่ยุติธรรม ผู้ที่ถูกตัดคือนายตรวจโถม บริษัทสั่งให้ตัดครั้งหนึ่งแล้ว ๒ บาท ต่อมานายเที่ยงนายตรวจใหญ่ว่าน้อยไป ขอให้ผู้จัดการตัดให้มาก ผู้จัดการกลับตัดเพิ่มขึ้นอีก ๘ บาท รวมเป็น ๑๐ บาท นอกจากนี้ ยังมีผู้ถูกตัดเงินเดือนโดยไม่ยุติธรรมอีกหลายคน และบางคนเห็นว่าจะทนความกดขี่ต่อไปไม่ไหว ถึงต้องลาออกก็มี.

เหตุที่กรรมกรธรวางได้รับความชอกขำไม่เป็นยุติธรรมดังกราบเรียนมาจะมีพระเดชพระคุณมาตั้งแต่ต้นนั้น บรรดากรรมกรธรวางจึงได้มอบฉันทะให้เกล้ากระผมร้องเรียนมายังบารมีพระเดชพระคุณ เพื่อขอให้รัฐบาลจัดการกับบริษัท ในฐานะเป็นคนกลางตามคำขอซึ่งเกล้ากระผมได้แนบมาพร้อมกับเรื่องราวฉบับนี้แล้ว ถ้ารัฐบาลไม่สามารถจะช่วยได้ กรรมกรก็จะได้หาวิธีช่วยตัวเองต่อไป”^(๖๒)

ปัญหาของคนงานธรวางกับนายจ้างแห่งบริษัทสยามคอร์ปอเรชั่นนั้นยืดเยื้อมานาน และในบางช่วงก็ตึงเครียดถึงขั้นที่นายจ้างต้องขอร้องให้กรมตำรวจส่งเจ้าหน้าที่ไปอารักขา เพราะ “เกรงว่าคนเหล่านี้จะก่อการร้ายขึ้นแก่กรรมกรธรวางและคนโดยสาร”^(๖๓) จนรัฐต้องส่งตำรวจไป

(๖๑) นับตามปฏิทินใหม่ หากนับตามปฏิทินเดิมจะเป็นวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ แต่ในที่นี้คงนับไว้ตามที่ปรากฏในหัวจดหมายเหตุฉบับดังกล่าว.

(๖๒) หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๓ เรื่อง กรรมกรธรวางและสมาคมกรรมกรธรวาง (จดหมายจากนายกสมาคมกรรมกรธรวางแห่งสยามถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕).

(๖๓) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย ถึงเลขาธิการคณะกรรการราษฎร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕).

ประจำบริเวณโรงเก็บธัญญาหาร รวมทั้งบริเวณจุดเชื่อมต่อสำคัญๆ.

แม้กรรมการธัญญาหารจะไม่ได้ก่อการกระทำใดๆอย่าง ที่ฝ่ายบริหารหัวนระแวง⁽⁶⁴⁾ แต่การที่พวกเขาจัดตั้งสมาคม กรรมการธัญญาหารโดยมีถวัติเป็นผู้นำ ก็ทำให้นายจ้างและ รัฐบาลหวาดหัวนระแวงยิ่งขึ้น.

รัฐบาลพยายามเจรจาให้นายจ้างรับคนงานกลับเข้าทำงาน แต่การเจรจาทุกครั้งก็ล้มเหลว จนกระทั่ง นายประยูร ภมรมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ต้องทำหนังสือถึง เจ้าพระยาวงศาสุรพันธ์ เสนาบดี กระทรวงคมนาคม วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่าให้รับผู้ที่ถูกปลดทั้ง ๔ เข้าทำงานในกรมรถไฟหลวงเพื่อ “ผ่อนหนักเป็นเบา โดยประสงค์จะไม่ให้มีการละเมิดสิทธิในหมู่กรรมการธัญญาหาร”.⁽⁶⁵⁾

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอนี้ถูกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้นโต้แย้งว่า

“บริษัทได้รับอนุญาตตั้งขึ้นโดยชอบ คำขอเหล่านั้น เห็นตระหนักว่าเป็นการเหลือความสามารถที่จะให้บริษัท ยอมได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เท่ากับกรรมกรมีอำนาจ เหนือนายจ้าง หรืออีกอย่างหนึ่งก็เท่ากับ สมาคมนี้อำนาจ เป็นกรรมการของบริษัทเสียเอง เกรงว่าถ้าทางราชการเข้า เกี่ยวข้องจนเกินไป จะเป็นทางเสียผล และก่อให้เกิดความ ไม่เรียบร้อยยิ่งขึ้น ควรระวังเสียจะดีกว่า”.⁽⁶⁶⁾

ไม่ปรากฏชัดแจ้งว่าฝ่ายมหาดไทยมีแผนการจะ “ระงับ” ความเคลื่อนไหวของฝ่ายกรรมการธัญญาหารทั้ง ๒๐๐ คนเศษอย่างไร แต่ภาวะอึมครึมเช่นนี้คงสร้างความเสียหาย และความอึดอัดใจให้แก่ฝ่ายนายจ้างบริษัทสยาม คอร์ปอเรชั่นมากพอสมควร ในการเจรจากับเลขาธิการ คณะรัฐมนตรีเมื่อกลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นายเย. คนุตตัน และนาย ยี. คุดต ผู้แทนฝ่ายนายจ้างจึง ตกลงกับผู้ถูกเลิกจ้างทั้งหมดกลับเข้าทำงานใหม่ และชะลอ การบังคับใช้สัญญาจ้างงานที่ไม่เป็นธรรมเอาไว้ก่อน.⁽⁶⁷⁾

หลังจากนัดหยุดงานเพียงครึ่งวัน และหลังจากจัดตั้ง

สมาคมกรรมกรธัญญาหารแห่งสยามเพียงครึ่งปี ถวัติ ฤทธิเดช ก็ประสบความสำเร็จในการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิของผู้ ใช้แรงงานอย่างงดงาม.

กับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ถวัติไม่ใช่ทั้งนักเรียนนอกและชนชั้นนำในระบบ ราชการ เพราะฉะนั้น ท่านจึงมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง การปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ไม่มากนัก และนั่นหมายความว่าถวัติไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นพิเศษกับ “ผู้ก่อการ” ท่านหนึ่งท่านใดด้วย ความ สนับสนุนที่ถวัติมีต่อระบอบใหม่จึงเป็นความสนับสนุนที่ เกิดจากอุดมคติทางการเมืองล้วนๆ โดยแท้.

ประสบการณ์ที่ได้รับขณะทำหนังสือพิมพ์และเคลื่อนไหว การเมืองโดยวิธีต่างๆ⁽⁶⁸⁾ ทำให้ถวัติตระหนักดีว่าภายใต้ ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ไม่มีทางที่ผู้มีอำนาจจะให้ความสนใจต่อปัญหาของผู้ใช้ แรงงานได้ เขามักหยาบยกประเด็นการเมืองข้อนี้ขึ้นมา

(64) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึง ประธานคณะกรรมการราษฎร วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕).

(65) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึง เสนาบดีกระทรวงคมนาคม วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕).

(66) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวง มหาดไทยถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕).

(67) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึง ประธานคณะกรรมการราษฎร วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖).

(68) และผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นอย่างถวัติ กล่าวไว้จริงๆ ธรรมชาติที่ยืนยันความข้อนี้ได้อย่างดีก็คือการที่ข้อเสนอ ให้มีกฎหมายตรวจตราโรงงานของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวง กังแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เพราะ “ควรจะต้องป้องกันร่างกายและชีวิตของคนเหล่านี้ไว้ เพื่อเป็นคุณแก่ ทางเศรษฐกิจของประเทศ.”

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสตอบกลับ มาว่า.

“เปนของควรคิดอย่างยิ่ง แต่อย่าไม่ใช้กฎหมายเพื่อป้องกันคน งาน หรือให้สิทธิพิเศษต่างๆ แก่คนงานอย่างที่เขาทำกันในบางประเทศ เพราะจะเป็นเครื่องปลุกให้เกิดความคิดในทางจะตั้งสหกรณ์การค้า ฤๅสมาคมรวบรวมคนงานขึ้นได้ หมายความว่าอย่าไม่จำเป็นต้องมี กำหนด minimum wages หรือ eight hours day อะไรเหล่านี้

สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติม โปรดดู หจข. ร.๗ พ.๑๓/๑ เรื่อง กรรมกร.

หรือกับผู้นำแรงงานในแวดวงที่ใกล้ชิดกันอยู่เสมอ⁽⁶⁹⁾ และเมื่อคณะราษฎรประกาศยึดอำนาจจากเจ้านาย ถวัติกับคนงานในเครือข่ายที่เขาสัมพันธ์ ก็กระโจนเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไม่มีรีรอ.

แต่การปฏิวัติในช่วงที่ถวัติเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น เป็นการปฏิวัติที่อยู่ในภาวะร่งแ่งและไม่แน่นอนว่าคณะผู้ก่อการจะมีชะตากรรมเช่นไร พลังฝ่ายนิยมเจ้าต่อต้านระบอบใหม่อย่างเปิดเผยมาตั้งแต่ต้น และสภาพเช่นนี้ก็เกิดขึ้นเรื่อยไป อย่างน้อยก็จนกระทั่งเกิดกบฏบวรเดช เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ และภายใต้ภาวะการณ์ที่อึมครึมและไม่เห็นชัดว่าพลังฝ่ายใดจะประสพชัยชนะเช่นนี้เอง ที่ถวัติประกาศจุดยืนทางการเมืองของท่านออกมาอย่างอย่างท้าวหาญว่า “มีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะรวบรวมอิทธิพลฝ่ายกรรมกร เข้าสนับสนุนคณะราษฎรและคณะรัฐบาลนี้”⁽⁷⁰⁾

ถวัตินำพลังกรรมกรไปสนับสนุนคณะราษฎรใน ๒ ทาง ทางแรกคือในสถานการณ์ปกตินั้น “ให้กรรมกรทุกคนจงคอยสอดส่องเป็นหูเป็นตาของรัฐบาล มีอะไรที่ผิดสังเกตว่าจะเกิดการไม่สงบขึ้นแก่ชาติบ้านเมืองแล้ว จงรีบมารายงานให้ทราบโดยเร็ว”⁽⁷¹⁾ และทางที่สองคือเมื่อเกิดการสู้รบขึ้นในคราวกบฏบวรเดช ถวัติก็นำกรรมกรรถรางเข้าไปทำหน้าที่ “พิทักษ์รัฐธรรมนูญ” ในฐานะกองกำลังรักษาความสงบภายในพระนครและกองทหารอาสา.⁽⁷²⁾

ความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพของกรรมกรรถราง ทำให้ถวัติในฐานะผู้นำกรรมกรรถรางถูกขนานนามในระบอบใหม่จับตามองด้วยความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ⁽⁷³⁾ และนอกจากนั้น ชัยชนะของคนงานรถรางและบทบาทที่ถวัติมีต่อคนงานโรงสี ก็ส่งผลให้ถวัติกลายเป็นขวัญใจของคนจำนวนหลายพันคนไปโดยปริยาย ในที่สุด เมื่อเสียงปี่กลองแห่งการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ ดังขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นักการเมืองพลเรือนสายคณะราษฎรก็พากันมาทาบทามให้ถวัติลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตพระนคร.⁽⁷⁴⁾

แต่ถวัติปฏิเสธโอกาสที่จะก้าวเข้าไปสู่ประตูแห่งอำนาจและยศศักดิ์อย่างไม่ลังเล และทั้งๆ ที่เคยทำงานขีดเขียนถึงขั้นเป็นบรรณาธิการและเจ้าของหนังสือพิมพ์มาแล้ว ถวัติก็กลับให้เหตุผลในคราวปฏิเสธข้อเสนอนี้เอาไว้ว่าตนเองเป็นเพียงกรรมกร ความรู้ที่น้อย ไม่มีความเหมาะสมจะเข้าไปทำหน้าที่อันทรงเกียรตินี้ สมควรจะเก็บเก้าอี้ไว้ให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถสูงๆ จะดีกว่า.⁽⁷⁵⁾

ถวัติมีกัลยาณมิตร ๔ ราย ที่มีไมตรีคบหากันมาตั้งแต่คราวเคลื่อนไหวกรรมกรรถราง และบางคนก็รู้จักกันมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิตรทั้ง ๔ ท่านนี้คือ ร้อยโททองคำ คล้ายโอภาส, ขุนสมหารทิศคดี (โประโปรคุปต์), นายไต้ ปาณิกบุตร และร้อยโท ณ เณร ตาละลักษณ ซึ่งถวัติมองว่าทั้งหมดนี้ล้วนเป็นบุคคลที่เชื่อถือได้ในเรื่องอุดมการณ์ ถึงพร้อมในเรื่องความรู้ และในการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ถวัติก็สนับสนุนจนคนทั้ง ๔ ได้รับ

(69) สุน กิจจำนงค์ ประธานสหอาชีพกรรมกรคนสุดท้าย พูดถึงบทบาทถวัติในการชักจูงผู้นำแรงงานให้เข้าร่วมการ “ปฏิวัติ” ไว้ว่า “นายถวัติ ฤทธิเดช ได้ชักชวนข้าฯ เข้าเป็นพวก เข้าร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าฯ ก็เข้าร่วมด้วย พอเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ข้าฯ ก็ร่วมกับนายถวัติ ฤทธิเดช ช่วยเป็นปากเสียงให้กับรัฐบาลเรื่อยมา จน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็เกิดขบถขึ้น ข้าฯ ก็เข้าร่วมกับรัฐบาลโดยทำหน้าที่ภายนอก คือทำหน้าที่ช่วยรักษาความสงบภายใน จนกระทั่งรัฐบาลปราบขบถเสร็จสิ้นลง”.

(70) จดหมายจากถวัติ ฤทธิเดช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖, อ้างแล้ว.

(71) รายงานการประชุมกรรมกรโรงสี ครั้งที่ ๒ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖, อ้างแล้ว.

(72) ในช่วงกบฏบวรเดชนั้น กรรมกรรถรางจำนวนมากเข้าร่วมในภารกิจ “พิทักษ์รัฐธรรมนูญ” จนได้รับเหรียญกล้าหาญ ถึงขั้นที่ในพิธีมอบเหรียญกล้าหาญเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘ นั้น ต้องแบ่งกรรมกรออกไปรับเหรียญ ๒ รอบ คือรอบเช้ากับรอบบ่ายเลยทีเดียว โปรดดู หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/ ๓ เรื่อง กรรมกรรถรางและสมคมรถราง (หนังสือลับกองตำรวจสันติบาล ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘).

(73) นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสและผู้นำคณะราษฎรในเวลานั้น พูดถึงถวัติว่า “ถวัติได้จัดตั้งกรรมกรไว้ได้ดี เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ดี กบฏบวรเดชก็ดี กรรมกรรถรางก็ได้เข้าช่วยไม่น้อย กรรมกรรถรางตื่นตัวดี”.

(74) สาวิตร ฤทธิเดช, เรื่องเดิม, หน้า ๓๗.

(75) สัมภาษณ์คุณนายช้อย ฤทธิเดช, อ้างแล้ว.

ชัยชนะในการเลือกตั้ง กลายเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกของประเทศไทยไปอย่างสมใจ.

ผลก็คือถวัติมีชื่อเสียงโดดเด่นในหมู่คนร่วมสมัยยิ่งขึ้น และสายสัมพันธ์ระหว่างถวัติกับนักการเมืองรุ่นใหม่ๆ ในสภาก็ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง ถวัติมีอิทธิพลกับสังคมนการเมืองในเวลานั้นถึงขั้นจะระดมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไปให้ความสนับสนุนใครก็ได้เสมอ.

ตัวอย่างเช่นในการปรับคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ขณะที่พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีกำลังทำการวินิจฉัยคัดเลือกบุคคลเข้าเป็นคณะรัฐมนตรีอยู่นั้น ในวันที่ ๘ ธันวาคม ถวัติก็เป็น “ผู้นำ” ในการเรียกร้องให้นายพันตรีหลวงกาจสงครามเข้าเป็นคณะรัฐมนตรี โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๖ ราย ร่วมลงชื่อให้ความสนับสนุน คือร้อยโททองดำ คล้ายโอภาส จากจังหวัดปราจีนบุรี, ขุนสมหาริตตะคดี จากจังหวัดพระนคร, นายร้อยตรีสอน วงษ์โต จากจังหวัดชัยนาท, นายร้อยตรีถิต รัตนพันธุ์ จากจังหวัดพัทลุง, นายทองอยู่ พุ่มพวง จากจังหวัดธนบุรี และนายทองกระจาย รัชตะวรรณ จากจังหวัดปทุมธานี.⁽⁷⁶⁾

แต่ถวัติไม่ได้มีบทบาททางการเมืองเพื่อแสวงหาอำนาจ เพราะถ้ามีความประสงค์เช่นนั้น เขาก็คงลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วยตัวเองไปนานแล้ว ถวัติสัมพันธ์กับการเมืองด้วยเหตุผลทางอุดมการณ์ และวัตถุประสงค์เพียงหนึ่งเดียวที่ทำให้เขาเข้าไปมีบทบาททางการเมือง ก็คือเพื่อแสวงหาช่องทางที่จะทำให้กรรมกรได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับเบื้องต้นให้มากที่สุดเท่าที่นั้น.

อดทนรออยู่ไม่ได้ ในที่สุด ถวัติก็สบโอกาสที่จะปฏิบัติการกิจข้อนี้.

ประตูที่เปิดขึ้นโดย “ระบอบใหม่” ทำให้คนงานแทบทุกกลุ่มอาชีพตื่นตัวอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ประจักษ์พยานของความตื่นตัวนั้นอยู่ในรูปความเคลื่อนไหวของสมาคมกรรมกรธรรวาท่งสยาม การสไตร์คงานของ

กรรมกรรถไฟมักกะสัน การนัดหยุดงานครั้งใหญ่ของกรรมกรชนข้าว การรวมตัวของกรรมกรแท็กซี่⁽⁷⁷⁾ การจัดตั้งสมาคมกรรมกรโรงพิมพ์⁽⁷⁸⁾ ฯลฯ รวมไปถึงการตั้งสมาคมในลักษณะเดียวกับสถานแทนทวยราษฎร์ของถวัติ เช่น สมาคมมิตตานุเคราะห์⁽⁷⁹⁾ หรือสมาคมแห่งกรรมกร.⁽⁸⁰⁾

ความตื่นตัวในลักษณะนี้เป็นเรื่องสุดวิสัยที่รัฐบาลสยามจะรับมือได้ เพราะในเวลานั้นก็ยังไม่มีความหมายที่กำหนดแนวปฏิบัติด้านแรงงานไว้ชัดเจน และยิ่งเวลาล่วงเลยไป ความเคลื่อนไหวในลักษณะนี้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นและทั้งหมดนี้ก็ทำให้ปัญหาแรงงานกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่รัฐบาลในระบอบใหม่ต้องให้ความสนใจไปโดยปริยาย.

เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ขณะที่การขับเคี่ยวระหว่างเจ้าของโรงสีกับกรรมกรชนข้าวกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้นนั้น ในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐมนูธรรมก็เสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการชุดที่มีชื่อว่า “คณะกรรมการควบคุมกรรมกร” ซึ่งมีหน้าที่พิจารณา

(76) หจข. สร.๐๒๐๑. ๒๕/ ๕๓๖ เรื่อง นายถวัติ ฤทธิเดช กับพวกเสนอความเห็นว่านายพันตรีหลวงกาจสงครามควรจะได้มีโอกาสเป็นรัฐมนตรีอยู่ในคณะรัฐบาลชุดนี้.

(77) มีจำนวนประมาณ ๔๖ คน รวมตัวครั้งแรกเพื่อให้รัฐบาลคณะราษฎรยกเลิกกฎหมายบางฉบับที่จำกัดสิทธิในการขับรถ สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติม โปรดดู หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๒๐ เรื่อง กรรมกรแท็กซี่.

(78) มีผู้นำคือหลวงสุนทรอัศวราช และนายปิ่น ว. สารอุยงิก มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดตั้งโรงพิมพ์ของกรรมกร สำหรับกรรมกรผู้ไม่มีงานทำ สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติม โปรดดู หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๑๖ เรื่อง สมาคมกรรมกรโรงพิมพ์.

(79) เป็นสมาคมที่จัดตั้งโดยนายเรือโทไสย โกมลดิษฐ์ นายทหารสังกัดกรมอุทการเรือ สมาชิกส่วนใหญ่มาจากกรรมกรที่ทำงานในกรมอุทการเรือ กับนายทหารนอกประจำการของกรมนั้น สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติมโปรดดู หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๖ เรื่อง สมาคมมิตตานุเคราะห์.

(80) เป็นสมาคมที่ริเริ่มโดยหลวงพิทักษ์อังกิก ผู้ประสงค์จะเป็นสมาชิกต้องเสียค่าสมัครคนละ ๕๐ บาท โดยสมาคมจะจัดหางานให้ทำ ดูแลเลี้ยงปวยไข้ และจัดพิธีฌาปนกิจศพเมื่อเสียชีวิต สนใจเรื่องนี้เพิ่มเติม โปรดดู หจข. (๒) สร. ๐๒๐๑.๗๕/๑ เรื่อง มีผู้จัดตั้งคณะกรรมการไทย.

ปัญหาของผู้ใช้แรงงานกลุ่มต่างๆ ไปจนกว่าจะมีการตรา กฎหมายแรงงานให้ชัดเจน.⁽⁸¹⁾

ในฐานะผู้นำการกรรมกรถาง ถั่วติจึงถูกแต่งตั้งให้เป็น หนึ่งในคณะกรรมการชุดนี้ ร่วมกับคณะกรรมการท่านอื่นๆ อีก ๑๐ ท่าน คือ พระยาสุทรพิพิธ, พันตรีหลวง อุดุลเดชจรัส, ขุนสมาหารทิศคดี, นายไต่ ปาณิกบุตร, นายร้อยโท ทองดำ คล้ายโอภาส, นายร้อยโท ณะเนร ตาละลักษณ์, นายสุพันธ์ ปิณฑานนท์, นายพัก ณะสงขลา, นายกสมาคมกรรมกรโรงพิมพ์ และนายกสมาคม ประชาณุกุล.

สันนิษฐานได้ว่าถั่วติน่าจะมีอิทธิพลในคณะกรรมการชุดนี้อยู่ไม่น้อย เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะ กรรมการ ๔ ราย คือ ขุนสมาหารทิศคดี, นายร้อยโททองดำ คล้ายโอภาส, นายร้อยโท ณะเนร ตาละลักษณ์ และนายไต่ ปาณิกบุตร เป็นบุคคลที่มีไมตรีและคบหาใกล้ชิดกับถั่วติมาตั้งแต่ ครั้งจัดตั้งสมาคมกรรมกรถางแห่งสยาม⁽⁸²⁾ ซึ่งเมื่อรวมเสียงของถั่วติเข้าไป ก็เท่ากับว่าคณะกรรมการปึกถั่วติ มีสัดส่วนอยู่เกือบครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการชุดนี้เลยทีเดียว.

หน้าที่หลักของกรรมการชุดนี้คือการศึกษาปัญหา กรรมกรในประเทศไทย (Commission of Study) แต่ ไม่ได้มีอำนาจในการแก้ไขปัญหกรรมกรโดยตรง⁽⁸³⁾ เพราะ ฉะนั้น ขณะที่ถั่วติทำงานอยู่ในคณะกรรมการชุดนี้ เขา จึงต้องออกไปเคลื่อนไหวปัญหาแรงงานต่างๆ ร่วมกับผู้ใช้ แรงงานเสมอ.

คณะกรรมการชุดนี้มีอายุค่อนข้างสั้น คือสิ้นสุดแค่ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔ แต่ก็มีข้อเสนอที่เป็นผลงาน สำคัญ ๒ ประการ ซึ่งน่าจะมิประโยชน์ต่อผู้ใช้แรงงานอย่าง ใหญ่หลวง หากไม่เกิดความผันผวนทางการเมืองจนผู้เกี่ยวข้อง กับเรื่องนี้ต้องหลบหนหายไปไหนที่สุด คือการเสนอให้ มีกองทุนเงินบันเทาทุกข์กรรมกร⁽⁸⁴⁾ และพระราชบัญญัติ แรงงานแบบสหภาพแรงงาน.⁽⁸⁵⁾

คดีพระปกเกล้า

บทบาทของถั่วติในช่วงก่อนและหลังระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะการวิพากษ์วิจารณ์เจ้านายและราชสำนักอย่างรุนแรงมาตั้งแต่คราวทำหนังสือพิมพ์กรรมกร และปากกาไทย รวมทั้งการจัดตั้งกรรมกรเพื่อปกป้องและพิทักษ์รัฐธรรมนูญ ทำให้ถั่วติผลักรตัวเองออกไปอยู่ฝั่งตรงข้ามกับพลังฝ่ายที่ต้องการฟื้นฟูระบอบการปกครองแบบเก่ามากขึ้นเรื่อยๆ.

ผลก็คือถั่วติถูกโจมตีต่างๆ นานา ว่าเป็นพวก “แก่งรัฐบาลให้วุ่นเล่น” บ้าง, “ไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่งบ้าง” ฯลฯ.

อย่างไรก็ดี ข้อกล่าวหาที่มีต่อถั่วติรุนแรงที่สุดมาจากข้อเขียนของผู้ที่ใช้นามปากกาว่า “ประชาธิปไตย”⁽⁸⁶⁾ ซึ่งโจมตีว่าถั่วติสร้างสถานการณ์และยุยงให้คนงานรถางเกิดความระส่ำระสาย เพื่อจะฉวยโอกาสขึ้นเป็นผู้นำและกินเงินเดือนฟรีๆ หรือพูดในภาษาของ “ประชาธิปไตย” เอง ก็คือ

“เรื่องกรรมกรที่อ้างว่าเป็นการแสดงข้อหนึ่งถึงความระส่ำระสายอันนั้น ข้าพเจ้าขอตอบได้ว่า การที่กรรมกรรถางหยุดงานนั้น ทำให้เกิดการหยุดเพราะความเดือดร้อนจริงจังอันใดไม่ ที่เกิดเป็นดังนั้นนั้น ก็เพราะมีคนยุยงให้เกิดการหยุดงานขึ้น เพื่อจะได้เป็นโอกาสให้ตั้งสมาคมคนงาน และตนจะได้เป็นหัวหน้า และได้รับเงินเดือนกินสบาย

(81) รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑๐/๒๔๗๗ เรื่อง คณะกรรมการควบคุมกรรมกร.

(82) สวัสดิ์ ฤทธิเดช, เรื่องเดิม, หน้า ๔๐-๔๑.

(83) รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓๘/ ๒๔๗๗ เรื่อง การพิจารณาเรื่องกรรมกร.

(84) พทช. (๒) ๐๒๐๑. ๗๕/๑๓ เรื่อง ตั้งเงินทุนหรือมูลนิธิช่วยกรรมกร.

(85) รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓๙/๒๔๗๗, อ้างแล้ว.

(86) เป็นที่เข้าใจกันในเวลานั้นว่าแท้จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง คือผู้ที่เป็นเจ้าของนามปากกา “ประชาธิปไตย” และเอกสารฉบับนี้ก็เป็นที่รู้จักกันในเวลานั้นว่าคือ “พระบรมราชวินิจฉัยของพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” ซึ่งเมื่อ ค.เดือน บุนนาค จะตั้งข้อสังเกตในภายหลังว่า “ความจริงเป็นข้อโต้แย้งของผู้ใกล้ชิดพระปกเกล้าฯ มากกว่า” แต่ความเข้าใจเช่นนี้มิได้ปรากฏขึ้นในสมัยนั้น หากเพิ่งจะมีขึ้นในชั้นหลัง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้นเอง.

ไปเท่านั้น”⁽⁸⁷⁾

เมื่อถูกกล่าวหาอย่างรุนแรงเช่นนี้ อาศัยช่องทางที่
ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว มาตรา ๖
ระบุว่า “กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญาภัยโรงศาลไม่ได้
เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย” ถนัดจึงทำ
หนังสือเสนอคำแถลงการณ์เปิดคดีฟ้องร้องต่อสมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ว่า
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กระทำความผิด และ
“ทรงบริภาษใส่ความเป็นปรมาชีพข้าพเจ้า” จึง
ต้อง “ขอให้ถือว่าคำแถลงการณ์เปิดคดีนี้เป็นคำแถลง
ของข้าพเจ้า ในการที่ได้แย้งคัดค้านความในมาตรา ๓ แห่ง
รัฐธรรมนูญซึ่งไม่คุ้มครองพระมหากษัตริย์ ในเมื่อพระ
มหากษัตริย์กระทำความผิด และผู้ถูกประทุษร้ายหรือเสียหาย
มีอำนาจฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ได้.”

หนังสือฉบับนั้นมีใจความดังต่อไปนี้

“เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบริภาษ
ใส่ความเป็นปรมาชีพข้าพเจ้า ในหนังสือที่ชื่อ
บันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ
ของหลวงประดิษฐมนูธรรม ข้าพเจ้าจึงเป็นโจทก์ยื่นฟ้อง
ทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ท่านเสนอสภาผู้แทน
ราษฎรวินิจฉัย แต่นายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรส่งฟ้องกลับคืนมายังข้าพเจ้า โดยอ้างเหตุว่าขัด
ต่อมาตรา ๓ แห่งรัฐธรรมนูญ.

ครั้นเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. นี้ กรมอัยการ
กลับเป็นโจทก์ฟ้องหาข้าพเจ้ากับพวก ว่าหมิ่นพระบรม
เดชานุภาพ และเป็นกบฏต่อศาลปรีศภาที่ ๑ คดีนี้ยัง
อยู่ในระหว่างไต่สวน.

บัดนี้ ข้าพเจ้าทราบว่สภาผู้แทนราษฎรจะได้ประชุม
วินิจฉัยตีความในมาตรา ๓ แห่งรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงขอ
เสนอคำแถลงการณ์เปิดคดี ซึ่งข้าพเจ้าได้ให้หมายของ
ข้าพเจ้าเตรียมทำเสนอไว้ เพื่อยื่นฟ้องต่อสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรทั้ง ๗๐ ท่าน แต่ต้องระงับไว้ก่อน เพราะอัยการ
กลับเป็นโจทก์ฟ้องข้าพเจ้ากับพวกดังกราบเรียนมาแล้ว.

ข้าพเจ้าขอให้ถือว่าคำแถลงการณ์เปิดคดีนี้ เป็นคำ
แถลงของข้าพเจ้าในการที่ได้แย้งคัดค้านความในมาตรา ๓
แห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่คุ้มครองพระมหากษัตริย์ ในเมื่อ
พระมหากษัตริย์กระทำความผิด และผู้ถูกประทุษร้ายหรือเสีย
หาย มีอำนาจฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ได้.

ข้าพเจ้าขอความกรุณาพระเดชพระคุณได้โปรดนำ
คำแถลงการณ์ของข้าพเจ้า ซึ่งส่งมาพร้อมกับเรื่องราว
ฉบับนี้ แจกจ่ายแต่ท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง ๗๐
ท่าน เพื่อพิจารณาด้วย จักได้สิ้นวิมุติท้าวในเรื่องพระมหาก
ษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายกันสักที”⁽⁸⁸⁾

คุณยายซ้อย ฤทธิเดช พุดถึงเหตุการณ์นั้นไว้ว่าถนัด
เสนอคำแถลงการณ์เปิดคดีขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าธรรมนูญ
การปกครองแผ่นดินฉบับแรกมีช่องโหว่ ตรงที่ไม่ได้ระบุว่า
พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะที่ล่วงละเมิดมิได้ จึงทำ
แถลงการณ์เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมองเห็นจุดนั้น.

“คุณแก่ต้องการชี้ให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญมีช่องโหว่ ทำ
ให้คนฟ้องในหลวงได้ แต่คนไม่เข้าใจ ไปพูดกันเสียๆ
หายๆ ว่าคุณแก่ฟ้องพระเจ้าอยู่หัว คนไม่รู้หาว่าอวดดี
ไม่รู้ว่ารัฐธรรมนูญโหว่อย่างไร เพราะสมัยก่อนเขียนกัน
แบบปริบ คนไม่รู้พากันหาว่าไม่รู้จักพระเดชพระคุณของใน
หลวง ทั้งที่จริงๆ แล้วไม่ใช่”⁽⁸⁹⁾

ในแง่เนื้อหานั้น ไม่เป็นปัญหาว่าเจตนาของถนัดมี
สาระสำคัญดังที่คุณยายซ้อยว่าไว้จริงๆ เพราะประเด็นใหญ่
สุดที่ถนัดหยิบยกขึ้นมาคือสถานะของพระมหากษัตริย์
ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คำถามของถนัดพุ่งไปยังปัญหา
ว่าภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับนั้น พระองค์ทรงมีสถานะทาง
กฎหมายเช่นไร ซึ่งโยงกับปัญหาว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้

(87) ศาสตราจารย์เดือน บุญาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สามัคคีธรรม, ๒๕๑๗, หน้า ๒๗๗.

(88) รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๑/๒๔๗๖ (สามัญ) เรื่อง ประธานสภาฯ อ่านหนังสือนายถนัด ฤทธิเดช เรื่องถูกหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ.

(89) สัมภาษณ์คุณยายซ้อย ฤทธิเดช, อ้างแล้ว.

บังคับให้อยู่ในเวลานั้น ปกป้องสิทธิของพระมหากษัตริย์จากการถูกฟ้องร้องหรือไม่ ถ้ารัฐธรรมนูญปกป้อง สภาผู้แทนราษฎรก็ไม่มีสิทธิวินิจฉัยว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ “ทรงบริหารใต้ความเป็นการหมิ่นประมาท” และถนัดก็จะมีผลฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพไป แต่ถ้ารัฐธรรมนูญไม่ได้ปกป้อง สภาผู้แทนราษฎรก็มีหน้าที่ต้องวินิจฉัยไปตามคำขอของถนัด.

อย่างไรก็ดี การเสนอปัญหาเช่นนี้ขึ้นในสถานการณ์ที่พลังฝ่ายเจ้านายกับพลังฝ่ายปฏิวัติยังคงอยู่ในภาวะ “ตึงกำลัง” นั้น ทำให้ไม่มีใครใส่ใจจะตอบคำถามของถนัด และยังไปกว่านั้นคือทุกฝ่ายตีความคำถามของถนัดไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่มตน.

ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันนั้นก็ตระหนักดีถึงสภาพเช่นนี้ ซึ่งทำให้พวกเขาไม่แน่ใจว่าจะมีท่าทีอย่างไรกับญัตตินี้ดังที่หลวงวิจิตรวาทการกล่าวว่า

“เรื่องนี้สงสัยว่าควรจะได้รับคำแถลงการณ์หรือไม่ สภาได้รับคำขอจากพระเจ้าอยู่หัวว่าให้ตีความในมาตรา ๓ แห่งรัฐธรรมนูญ เราไม่ได้พิจารณาความระหว่างพระเจ้าอยู่หัวกับนายถนัด เพราะฉะนั้น คำแถลงการณ์ของนายถนัด หากจะแจกแก่สมาชิก ข้าพเจ้าก็ไม่ขัดข้อง แต่ขออย่าให้ถือว่ายอมรับญัตติของนายถนัด ส่วนเรื่องรู้ความเป็นเรื่องที่นายถนัด จะต้องจัดทำไป”⁽⁹⁰⁾

ลำพังแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่ให้แจกแถลงการณ์ของถนัดในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่ห้ามไม่ให้ถือว่าที่ประชุมยอมรับญัตติของถนัดเข้าสู่อการพิจารณา เช่นนี้ก็นับว่าพิสดารมากอยู่แล้ว ที่ขุนายและแปลกประหลาดยิ่งไปกว่านั้นก็คือคำถามของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ต่อเจ้าพระยาพิชัยญาติ ประธานสภาผู้แทนราษฎร ว่า “ท่านประธานเสนอในนามของท่านหรือไม่ ถ้าท่านเห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรเสนอและท่านรับรองก็เสนอได้ ถ้าท่านเห็นว่าไม่ควรเสนอ ก็ยอมจะวินิจฉัยให้เป็นอันตกไปได้” ซึ่งได้รับคำตอบจากประธานสภาผู้แทนราษฎรว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้รับรองเลย ที่นำมาเสนอก็เพราะ

นายถนัด ได้เสนอมาโดยด่วน”.

เป็นอันว่าหลังจากประธานสภาผู้แทนราษฎรแจกจ่ายแถลงการณ์ของถนัดที่ประชุมแล้ว ตัวประธานสภาและผู้ใหญ่ฝ่ายรัฐบาลเองกลับเป็นผู้ออกตัวว่าไม่ได้รับรองญัตติของถนัดสักนิดเดียว ในที่สุด ญัตติของถนัดจึงถูก “แจก” แต่ไม่ได้ถูก “เสนอ” และเพราะหาผู้รับผิดชอบในการเสนอไม่ได้นี่เอง สภาผู้แทนราษฎรจึง “ไม่มีอะไรหลงเหลือให้วินิจฉัย” เพราะ “บุคคลภายนอกจะเสนอเรื่องราวต่อสภา โดยตรงไม่ได้ ถ้าหากว่าขึ้นแจกคำแถลงการณ์ของนายถนัด ต่อไปจะมีอีกหลายพันคนที่ยื่นเรื่องราวเข้ามาในสภา” และ “เวลานี้นายถนัด เป็นคู่ความของในหลวง จึงยังไม่ควรฟัง”.⁽⁹¹⁾

ทั้งที่ถนัดทำหนังสือฉบับนี้เพื่อให้สภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยสถานะทางกฎหมายของพระมหากษัตริย์ และตั้งคำถามว่ารัฐธรรมนูญปกป้องกษัตริย์จากการถูกฟ้องร้องหรือไม่ และทั้งที่หนังสือฉบับนี้ไม่ได้ถูกนำเข้าปวินิจฉัยในที่ประชุมสมาชิกสภาผู้แทนฯ แต่สิ่งที่ตามมาก็คือพลังฝ่ายที่ต้องการหวนกลับไปสู่ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พวกเขานำประเด็นนี้ไปโฆษณาว่า ถนัดฟ้องพระเจ้าอยู่หัว เพื่อชักจูงให้ทหารต่างจังหวัดเข้าใจว่ารัฐบาลของคณะราษฎรหนุนหลังให้ราษฎรดูหมิ่นพระองค์.

คุณสาวิตร ฤทธิเดช กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ไว้ว่า

“เรื่องนี้ไม่มีความจริง ให้ตุลาการสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เพราะพระปกเกล้าฯ ได้รับสั่งให้นายถนัดและนาย ต.บุญเทียม อังกินันท์ ไปเฝ้าที่สงขลา เพื่อแจ้งให้ทราบเข้าพระทัยผิด และได้ขอโทษกรรมให้แล้ว หากพวกกบฏบวรเดชไปสร้างเรื่อง เพื่อชักชวนให้ทหารต่างจังหวัดเข้าใจว่ารัฐบาลปล่อยให้ราษฎรสามัญดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทั้งนี้ ได้รับคำบอกเล่าจากปากของ ร.ท. จรูญ ปัทมินทร์ และ พ.ต. หลวงจรูญฤทธิไกร นายทหารฝ่าย

(90) รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, อ้างแล้ว.

(91) รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, อ้างแล้ว.

บรรดาโดยตรง เป็นการกระจายข่าวของหนังสือพิมพ์ เดลิเมล์รายวัน ซึ่งขณะนั้นดำเนินการโดยพระยาศรัยพิพัฒน์ และเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดกบฏครั้งแรกขึ้น”⁽⁹²⁾

เผชิญสงครามชนชั้น

ความสำเร็จในฐานะผู้นำการรวมการกระทำให้ชื่อเสียงของกวีติขจรขยายไปในหมู่ผู้ใช้แรงงาน และบทบาทในทางการเมืองในระดับกว้างก็ทำให้กวีติเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นไปอีก หลังจากคนงานรกร้างทั้ง ๒๐๐ คน กลับเข้าทำงานได้ไม่นาน ปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๖ บ้านเลขที่ ๑๘๖๕ ซอยหลังตลาดนางเลิ้ง ก็ต้องเปิดขึ้นเพื่อต้อนรับการมาเยือนของอาคันตุกะกลุ่มใหม่ คือนายผ่อง สุวรรณเวช, นายนิ่มเด็กเจีย, นายเอี้ยเอี้ยมเพียว, นายนิ่มขุนเชียง, นายซิมเซียงโม, นายเ่งกักเพ็ง, นายเอี้ยงเฮงหลี และนายเจ็งเปี๊ ผู้แทนกรรมกรจีนจากโรงสีข้าวในเขตพระนครและธนบุรี ๓๒ โรงสี ซึ่งมีคนงานรวมทั้งสิ้นราว ๓,๐๐๐ คน และกำลัง “ได้รับความเดือดร้อนอย่างสุดที่จะทนทานต่อไปได้”⁽⁹³⁾

กวีติไม่เคยลังเลที่จะปฏิบัติภารกิจร่วมกับผู้ใช้แรงงาน และคงไม่เกินเลยไปจากความจริงนัก หากจะสรุปว่า พระเจ้าองค์เดียวในจิตใจของกวีติก็คือผู้ใช้แรงงานนี้เอง เพราะหลังจากพูดคุยกับกรรมกรกลุ่มนี้ได้ไม่นาน กวีติก็แน่ใจว่าพวกเขา กำลังประสบปัญหาอย่างหนักจริงๆ.

กวีติตกลงรับเป็นผู้แทนของกรรมกรจีนชนชั้นต่ำเหล่านี้ และในวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ กวีติก็ทำหนังสือถึงพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่า.

“ข้าพเจ้าผู้มีนามข้างท้ายนี้ได้รับมอบฉันทะจากพวกกรรมกรจีนชนชั้นต่ำขึ้นโรงสี ซึ่งมีจำนวน ๓,๐๐๐ คนเศษ ด้วยเหตุอันเนื่องจากพวกข้าพเจ้าคณะกรรมกรจีนชนชั้นต่ำโรงสีต่างๆ ในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ซึ่งได้รับความเดือดร้อนอย่างสุดที่จะทนทานต่อไปได้ อันเนื่องจากการกระทำของพวกเจ้าของโรงสีในส่วนที่เกี่ยวกับเงิน

รายได้ของพวกข้าพเจ้า ซึ่งเรื่องนี้พวกข้าพเจ้าก็ได้ขอความกรุณาต่อพวกเจ้าของโรงสีจนสุดความสามารถแล้ว แต่ปราศจากผลทั้งหลาย จึงพร้อมใจกันมาพึ่งบารมีของใต้ฟ้า ได้กรุณาตามแต่ใต้ฟ้าจะเห็นสมควร.

โดยเหตุที่กรรมกรจีนชนชั้นต่ำโรงสีไม่ได้รับเงินเดือนทางเจ้าของโรงสีอย่างใดเลย จึงได้มีประเพณีอันหนึ่งระหว่างเจ้าของโรงสีต่างๆ กับลูกค้านำข้าวมาขายให้แก่โรงสีว่า ในจำนวนราคาข้าวเกี่ยวหนึ่งๆ เจ้าของโรงสีจะชักไว้เกี่ยวนละ ๓ บาท คงไม่จ่ายให้ผู้ขายเต็มตามราคาที่ได้ตกลงซื้อขายกัน โดยเป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า จะกันเอาเงินที่ชักไว้นี้มาเฉลี่ยให้แก่เหล่ากรรมกรผู้ชนชั้นต่ำที่ซื้อขายกันนั้น.

ประเพณีอันนี้ได้ปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน ครั้นต่อมา พวกเจ้าของโรงสีต่างๆ ได้ชักเงินราคาข้าวไว้เกี่ยวนละ ๓ บาทก็จริง แต่คงได้เฉลี่ยให้แก่กรรมกรผู้ชนชั้นต่ำเพียงเกี่ยวนละ ๑ บาท ๕๐ สตางค์ คงชักไว้เป็นประโยชน์ส่วนตัวเสีย ๑ บาท ๕๐ สตางค์.

การกระทำของพวกเจ้าของโรงสีทั้งนี้ ก็เป็นที่เดือดร้อนแก่พวกข้าพเจ้าอยู่เหมือนกัน แต่ไม่สู้รุนแรงเท่าใดนัก การจึงเป็นอันเงียบกันไปไม่มีคัดค้าน มาบัดนี้พวกเจ้าของโรงสียิ่งกระทำการรุนแรงขึ้นไปกว่านั้นอีก กล่าวคือได้เอาเงินที่ชักไว้เกี่ยวนละ ๓ บาทดังกล่าวมาแล้ว ลงเฉลี่ยแก่กรรมกรผู้ชนชั้นต่ำเพียงเกี่ยวนละ ๖๐ สตางค์เท่านั้น คงชักไว้เป็นประโยชน์ส่วนตัวเสียถึง ๒ บาท ๔๐ สตางค์.

การกระทำของพวกเจ้าของโรงสีในครั้งนี้ พวกข้าพเจ้า ซึ่งมีจำนวนราว ๓,๐๐๐ คนกว่า ไม่อาจที่จะทนความไม่เป็นธรรมของพวกเจ้าของโรงสีต่อไปได้อีกแล้ว ทั้งได้รับความเดือดร้อนอันอย่างยิ่งมาสู่พวกข้าพเจ้า คือรายได้วัน

(92) จดหมายส่วนตัวของนายสาวิตร ฤทธิเดช วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓.

(93) ทจช. (๒) สร.๒๐๑๑.๗๕/๑๘ เรื่อง กรรมกรโรงสีไฟ (จดหมายจากคณะกรรมการโรงสีข้าวจังหวัดต่างๆ ในจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี ถึงนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖).

หนึ่งๆ ไม่พอที่จะจับจ่ายสำหรับเลี้ยงในครอบครัวซึ่งเป็น
ผู้ยากจนเช่นพวกข้าพเจ้า.

โดยเหตุนี้ขอได้เท่าได้โปรดกรุณาในทางใดทางหนึ่ง
ให้แก่พวกข้าพเจ้าพ้นจากความเดือดร้อนอันนี้โดยเร็วด้วย
เรื่องนี้พวกข้าพเจ้าได้นำยื่นเรียนขอความกรุณาไปยังขุน
สมภารหิตตคติ ผู้แทนราษฎร จังหวัดพระนครแล้วด้วย
เหมือนกัน ทั้งนี้พวกข้าพเจ้าหวังในความกรุณาของได้เท่า
เพื่อได้เท่าจะได้หาทางปรองดองระหว่างพวกเจ้าของโรงสี
และกรรมกร โดยขอให้ทางฝ่ายเจ้าของโรงสีต่างๆ เหลือ
เงินให้แก่พวกข้าพเจ้าเป็นကျိယလະ ၃ บาทเช่นเดิม หรือ
มิฉะนั้นขอได้เท่าได้พิจารณาให้พวกข้าพเจ้าได้รับความ
ยุติธรรมด้วย.”⁽⁹⁴⁾

ฝ่ายเจ้าของโรงสีตอบโต้ความเคลื่อนไหวของถวัติ
อย่างเผ็ดร้อน นายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎร และพ่อค้าคนสำคัญในยุคนั้น ทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีว่า “คนที่ซื้อข้าวทุกซีกไม่ใช่กรรมกรโรงสีที่แท้จริง” และ “ที่ให้ค่าชนชาวကျိယလະ ၆၀ สตางค์นั้น
ความจริงหาใช่โรงสีแบ่งให้ไม่ เป็นค่าจ้างที่โรงสีคิดให้แก่
กรรมกรต่างหาก โดยโรงสีไม่จ้างเป็นเงินเดือน เพื่อจะ
ให้กรรมกรอดสูสำหรับทำงาน ทำมากได้มากทำน้อยได้น้อย”
รวมทั้ง “ถ้ากรรมกรที่ทำงานในโรงสีร้องทุกข์จริงๆ แล้ว
ก็ควรจะขอร้องต่อนายจ้างเสียก่อน”⁽⁹⁵⁾

เมื่อเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าโรงสีไม่รับฟังข้อเรียกร้อง
แม้แต่น้อย กรรมกรชนชาวตามโรงสีต่างๆ จึงพากันหยุด
งาน ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มกราคม โดยมีคณะกรรมการกลาง
๗ ราย ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกสงเคราะห์ระหว่างนัดหยุด
งาน และมีการจัดตั้งกองทุนขึ้นมาเพื่อเลี้ยงดูกรรมกรที่
นัดหยุดงานนั้น โดยเงินในกองทุนนั้นมีเพียงพอที่จะหยุด
งานได้นานหนึ่งเดือน.⁽⁹⁶⁾

การนัดหยุดงานส่งผลสะท้อนต่อสถานการณ์ทางการเมือง
ในเวลาอันกว้างขวาง พลัฝ่ายต่อต้านการปฏิวัติ
เริ่มวางแผนตั้งกรรมกรโรงสีไปเป็นพวกในการฟื้นฟูระบอบ
เจ้า พวกเขาใช้ประเด็นนี้โฆษณาถึงความล้มเหลวของ

ระบอบใหม่ในการบริหารราชการ⁽⁹⁷⁾ และเพื่อที่จะแก้ไข
สถานการณ์เช่นนี้ รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา
จึงขอร้องนายตันชีวเม้ง นายกสมาคมพาณิชย์จีนแห่ง
กรุงเทพฯ ให้ยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมชนชาวจาก
เจ้าของเรือข้าวကျိယလະ ၃ บาท และให้ตกลงเรื่องค่า
จ้างแรงงานกับกรรมกรชนชาวให้เป็นที่น่าพอใจ⁽⁹⁸⁾ ซึ่งจะ
ด้วยเหตุผลใดก็ตาม นายตันชีวเม้งตกลงยอมรับข้อเสนอ
นี้เพื่อ “สร้างความปรองดองและป้องกันความเข้าใจผิด
ของทั้งสองฝ่าย”.

เมื่อสถานการณ์กลับกลายเป็นเช่นนี้ ก็ไม่มีเหตุผล
อะไรที่กรรมกรจะหยุดงานต่อไป คณะคนงานชนชาว
โรงสีตัดสินใจประกาศยุติการชุมนุมในวันที่ ๓ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยที่ในเวลา ๑๗.๐๐ น. ถวัติก็ลุกขึ้นกล่าว
กับที่ชุมนุมแห่งนั้นว่า “เมื่อกลับไปทำงานตามหน้าที่แล้ว
ขอให้ขยันหมั่นเพียร และอ่อนน้อมยำเกรงต่อเจ้าของ
โรงสีไฟผู้เป็นนายจ้าง อย่าต่อต้านवादิต เมื่อมีทุกข์ร้อน
ประการใดก็จงมาบอกเล่า ขอให้กรรมกรประพฤติตัวให้
สุภาพเรียบร้อย จึงจะเป็นกรรมกรที่มีเกียรติยศ”.⁽⁹⁹⁾

เห็นได้ชัดแล้วว่าทั้งถวัติและคนงานไม่ได้มีความ
ประสงค์จะทำการแข็งข้อต่อนายจ้างแม้แต่น้อย พวกเขา
เรียกร้องค่าแรงที่พวกเขาควรจะได้ แต่การเรียกร้อง

(94) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว.

(95) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายมังกร สามเสน ถึงเจ้าคุณ
นายกรัฐมนตรี วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖).

(96) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (บันทึกการประชุมคณะกรรมการโรงสีไฟ ครั้งที่ ๒ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

ในส่วนจำนวนกรรมกรที่เข้าร่วมในการนัดหยุดงานนั้น ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีมากน้อยแค่ไหน แต่ในบันทึกการประชุมฉบับนี้ระบุว่า มีผู้แทนกรรมกรเข้าร่วมประชุมราวๆ ๑๐๐ คน หมายความว่าผู้นัดหยุดงานน่าจะมีไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คนเป็นอย่างน้อย.

(97) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากสมาคมกรรมกรถางแห่งสยามถึงนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(98) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายตันชีวเม้ง นายกสมาคมพาณิชย์จีนแห่งกรุงเทพฯ ถึงหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(99) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (บันทึกการประชุมคณะกรรมการโรงสีไฟ ครั้งที่ ๒)

นั้นมิได้มาจากความต้องการจะเป็นอริกับนายจ้างโดยพื้นฐาน.

อย่างไรก็ดี เมื่อคนงานเตรียมกลับเข้าทำงาน พวกเขาก็ค้นพบว่าเจ้าของโรงสีไม่ได้รักษาคำพูดที่ให้ไว้โดยเคร่งครัด เจ้าของโรงสีเพียงแต่ยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมชนข้าวเกี่ยวจากเจ้าของเรือข้าว แต่ในส่วนของการค่าขนข้าวของกรรมกรนั้น ก็ยังคงจ่ายให้อัตราเกี่ยวละ ๖๐ สตางค์ต่อไป ซึ่งแตกต่างจากที่กรรมกรโรงสีเข้าใจ คือเจ้าของเรือข้าวจะเป็นผู้จ่ายให้อัตราเกี่ยวละ ๑ บาท ๒๕ สตางค์แทนที่จะจ่ายให้แก่เจ้าของโรงสีให้อัตรา ๓ บาท ซึ่งหมายความว่าเจ้าของเรือข้าวประหยัดค่าขนข้าวไปได้ถึงเกี่ยวละ ๑ บาท ๗๕ สตางค์.

เมื่อเป็นเช่นนี้ การนัดหยุดงานเป็นครั้งที่สองจึงบังเกิดขึ้น ถวัติทำหนังสือทวงสัญญาไปยังนายกสมาคมพาณิชย์จีนอีกครั้ง⁽¹⁰⁰⁾ แต่ก็ถูกนายมังกร สามเสน ตอบโต้กลับมาอย่างรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีกว่า.

“ถ้านายถวัติจะลงมติเรียกเกี่ยวละ ๑ บาท ๒๕ สตางค์ มากกว่าที่โรงสีให้เกี่ยวละ ๘๐ สตางค์ ซึ่งจะต้องเป็นเนื้อของชาวนาทั้งสิ้น การที่นายถวัติจะคิดเชือดเนื้อชาวนามาเลี้ยงกรรมกรจีนดังนี้ รัฐบาลจะนอนใจไม่ได้ ถ้านายถวัติทำสำเร็จ ต่อไปสภาพของนายจ้างจะเป็นอย่างไรขอได้โปรดพิจารณาให้ไกล นายถวัติอ้างว่ารัฐบาลให้เรียกและไปตกลงกับเรือข้าวเอง ข้าพเจ้าทราบว่าคุณหลวงหาได้พูดกับเขาเช่นนั้นไม่.

การที่นายถวัติกล่าวอ้างรัฐบาลดังนี้หนักมืออยู่ ควรจะได้ส่วนหรือแถลงการให้ราษฎรทราบทางโฆษณา”⁽¹⁰¹⁾

ยิ่งเข้าใกล้วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นวันที่เจ้าของเรือข้าวกำหนดจ่ายค่าขนข้าวอัตราใหม่มากเท่าไร ความไม่ไว้วางใจที่กรรมกรชนข้าวมีต่อเจ้าของโรงสีก็พุ่งสูงขึ้นเท่านั้น พวกเขาสงสัยและไม่เข้าใจว่าในเมื่อเจ้าของเรือข้าวผู้เป็นเจ้าของเงินตกลงจ่ายค่าขนข้าวตามอัตราใหม่ แล้วเงินเจ้าของโรงสีซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเงินทองจำนวนนี้ถึงคัดค้าน.

ท่าทีที่แข็งกร้าวของฝ่ายเจ้าของโรงสี และการที่นายมังกร สามเสน เรียกร้องให้รัฐบาลจับกุมถวัติ ทำให้ถวัติวิตกว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นกับคนงาน โดยที่เจ้าของโรงสีนั้น “อาจใช้อำนาจเจ้าของท่าเรือปิดท่า และในเวลาเดียวกันนั้น กลับยอมเปิดท่าให้กรรมกรคนอื่นเข้าทำการขนข้าว เพื่อกีดกันการตกลงเก็บค่าขนข้าวตามที่กรรมกรได้ตกลงกับเจ้าของเรือข้าวแล้ว เท่ากับเป็นการยั่วให้มีความเคียดแค้นเกลียดชังระอุขึ้น”⁽¹⁰²⁾

สถานการณ์รุนแรงถึงขั้นตำรวจจับกุมกรรมกร ๓๐ คนไปกักขังไว้ที่สถานีตำรวจปากคลองสาน เพื่อรอเนรเทศ ส่วนถวัติก็ถูกคุกคามจนต้องขอให้รัฐบาลส่งตำรวจเข้าไปให้ความอารักขา⁽¹⁰³⁾ ซึ่งทำให้เขาตั้งคำถามกับรัฐบาลของคณะราษฎรอย่างรุนแรงชนิดที่ไม่เคยเป็นมาก่อนว่า.

“การกระทำของคณะผู้นำมีผมเป็นต้นนั้น มีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะรวบรวมอิทธิพลฝ่ายกรรมกรเข้าสนับสนุนคณะราษฎรและรัฐบาลนี้ ปัญหาที่ว่าเราจะต้องการอิทธิพลกรรมกรหรือไม่ ถ้าไม่ต้องการ กรรมกรจีนที่จับไว้ก็เนรเทศออกประเทศได้ คณะของผมก็วางมือปล่อยให้เหตุการณ์เป็นไปตามยะถากรรม และนั่นเป็นหนทางที่บอกว่าชนานาพาจะครอบคลุมสยาม และคณะราษฎรจะไร้ผู้สนับสนุน ประดุจจอกที่ลอยอยู่โดดเดียวในกลางสระ”⁽¹⁰⁴⁾

เป็นอันว่าความสัมพันธ์อันดีของถวัติกับคณะราษฎรก็เริ่มมาคลอนแคลนในช่วงนี้เอง แต่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ถวัติมิผู้ให้ความเคารพนับถืออยู่มาก และความนิยมที่

(100) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากผู้แทนกรรมกรถึงนายกสมาคมพาณิชย์จีน วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(101) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายมังกร สามเสน ถึงเลขาธิการนายกรัฐมนตรี วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(102) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายถวัติ ฤทธิเดช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(103) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากเลขานุการนายกรัฐมนตรี ถึงรองอธิบดีกรมตำรวจ วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(104) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายถวัติ ฤทธิเดช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

กรรมกรรทรงมีต่อเขาก็ยังหนักแน่นไม่เสื่อมคลาย ทำที่ที่แข่งกร้าวของถวัติมีส่นกตตันให้รัฐบาลหันมาใส่ใจต่อปัญหานี้มากขึ้น และในที่สุด รัฐบาลจึงสั่งการให้กระทรวงเศรษฐกิจวินิจัยอัตราค่าชนข้าวที่เหมาะสมและระหว่างนั้นก็ขอให้เจ้าของโรงสีและกรรมกรคิดค่าชนข้าวตามอัตราเดิมไปก่อน.

ถวัติเห็นด้วยกับข้อเสนอนี้ และในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ เขาก็นำคนงานกลับเข้าทำงาน.⁽¹⁰⁵⁾

แต่ฝ่ายเจ้าของโรงสีมีความเข้มแข็งกว่าที่ถวัติคิด พวกเขาพร้อมกันเปิดโรงสีและหยุดการสีข้าว โดยหวังกตตันให้คนงานที่ไม่มีงานทำต้องเดือดร้อนจนตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป ถวัติจึงตอบโต้โดยเสนอให้รัฐยึดโรงสีเหล่านั้นเป็นของรัฐเสียเลย “ส่วนกรรมกรที่จะทำงานในโรงสีไฟนั้นเกล้าฯ มีพร้อมบริบูรณ์ แม้จำเป็นจะขอแต่เพียงรับประทานเข้าต้มเข้าเย็นเท่านั้น”.⁽¹⁰⁶⁾

อย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่าการหยุดสีข้าว ทำให้นายจ้างมีอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้นอย่างไพศาล พวกเขากดดันให้รัฐบาลสั่งจัดถวัติออกจากการเล่นไหวของคณาน เพราะ “หากนายถวัติ ฤทธิเดช เลิกทำการส่งเสริม กรรมกรก็จะไม่ทำเรืบเลืบสาน ความเรืบร้อยก็จะมีได้ดังเดิม เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงอยากขอความกรุณาได้เท่า ได้โปรดพิจารณาถึงพฤติการณ์ของนายถวัติ และมูลเหตุความยุ่งยากครั้งนี้ และโปรดแนะนำหรือทัตทาน นายถวัติกับพวกอย่าให้มายุ่งกับกรรมกรโรงสีต่อไป”.⁽¹⁰⁷⁾

เพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ของคณานเป็นใหญ่ ถวัติจึงยินยอมถอนตัวจากการเคลื่อนไหวครั้งนั้น บนเงื่อนไขว่านายจ้างต้องเปิดการสีข้าวเพื่อให้คณานมีงานทำโดยเร็วเป็นการตอบแทน นายจ้างยอมรับเงื่อนไขนี้ และเปิดสีข้าวในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ หลังจากปิดโรงงานได้เพียง ๕ วัน.⁽¹⁰⁸⁾

ผลการวินิจัยของรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐกิจคือให้โรงสีเพิ่มค่าจ้างชนข้าว แต่ฝ่ายเจ้าของโรงสีปฏิเสธ และกระทรวงเศรษฐกิจก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะไม่มี

อำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายที่จะบังคับดลให้ลุล่วงไปตามนั้น.⁽¹⁰⁹⁾ กระทรวงเศรษฐกิจหาทางออกโดยให้ตั้งคนกลาง ๒ คน ขึ้นมาไกล่เกลี่ย คือหลวงประดิษฐมนูธรรม และเจ้าพระยารามราฆพ แต่ฝ่ายโรงสีก็ปฏิเสธอีก.⁽¹¹⁰⁾

เมื่อไม่สามารถไกล่เกลี่ยให้เจ้าของโรงสีกับกรรมกรตกลงกันได้ ในที่สุด รัฐบาลจึงประกาศออกมาอย่างเป็นทางการว่า “การให้รัฐบาลเป็นผู้วินิจัยหรือชี้ขาดนั้น เป็นการมัดรัฐบาลเกินไป ทั้งไม่มีบทกฎหมายอันใดที่ให้อำนาจรัฐบาลในเรื่องนี้ เมื่อรัฐบาลได้พยายามแนะทางให้เป็นอย่างดีเช่นนั้น ก็ยังตกลงกันไม่ได้ ก็เป็นอันว่าหมดหน้าที่รัฐบาลแล้ว”.⁽¹¹¹⁾

ฝ่ายเจ้าของโรงสีกับกรรมกรชนข้าวจึงต้องเผชิญหน้ากันโดยตรงอีกครั้ง คณานชนข้าวก็นัดหยุดงานอีกเป็นคำรบที่สาม พวกเขาเริ่มหยุดงานตั้งแต่กลางเดือนมีนาคม แต่การนัดหยุดงานครั้งนี้ไม่มีถวัติเข้ามาเกี่ยวข้องอีกต่อไปแล้ว ไม่ว่าจะเพราะถูกรัฐบาลหมายหัวไว้ตั้งแต่การนัดหยุดงานครั้งก่อน หรือจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม อย่างไรก็ดี คณานชนข้าวก็เคลื่อนไหวได้ดีพอสมควร จนทำให้นายสนธิเทจริรัฐ นักการเมืองคนสำคัญในเวลานั้น ตั้งกระทู้ให้พระสารสาสน์พลชั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ

(105) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายถวัติ ฤทธิเดช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(106) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายถวัติ ฤทธิเดช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(107) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (จดหมายจากนายตันติวณิช ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(108) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๒๑/๒๔๗๖ เรื่องการไกล่เกลี่ยการพิพาทระหว่างกรรมกรโรงสีกับเจ้าของโรงสี).

(109) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (รายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(110) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (รายงานของเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ถึงเลขาธิการนายกรัฐมนตรี วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖).

(111) เรื่องเดิม, อ้างแล้ว (หนังสือจากเลขาธิการคณะรัฐมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖).

ระบบการนัดหยุดงานเสียโดยเร็ว.⁽¹¹²⁾

แต่ไม่ทันที่รัฐมนตรีจะตอบกระทู้ คนงานซึ่งหยุดงานมาตั้งแต่ปลายเดือนมกราคมก็ล่าและหมดทุน และอำนาจทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า ก็ทำให้พวกเขาต้องยกธงขาวยอมแพ้เจ้าของโรงสีไปอย่างปวดร้าวไปในปลายเดือนเมษายนนั่นเอง.

ยกสุดท้ายของถวัติ

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ถวัติหวนกลับไปเคลื่อนไหวร่วมกับกรรมกรรถรางแห่งบริษัทสยามคอร์ปอเรชั่นอีกครั้ง ซึ่งจะว่าไปแล้วก็เป็น “ภาคต่อเนื่อง” ของการสไตรค์ใหญ่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้นเอง แต่ในคราวนี้ คนที่มีบทบาทหลักในการนำการเคลื่อนไหวของคนงานรถรางคือ นายร้อยโททองดำ คล้ายโอภาส นายกสมาคมอนุกรรมการ ส่วนถวัติมีหน้าที่เป็นเสมือนกองหนุนในการเผยแพร่โฆษณาปัญหาของกรรมกร ผ่านหนังสือพิมพ์ขนาดเล็กของถวัติเองที่ชื่อว่า “หนังสือพิมพ์ปาก” เท่านั้น.⁽¹¹³⁾

การเคลื่อนไหวครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งเคยมีไมตรีกับถวัติมาตลอดนั้น มองบทบาทของสมาคมอนุกรรมการอย่างไม่ไว้วางใจ รัฐบาลมองว่าสมาคมแห่งนี้ไม่ได้ช่วยเหลือกรรมกรจริงจัง จนกรรมกรพากันท้อถอยไม่ส่งค่าบำรุง นอกจากนี้ สมาคมอนุกรรมการก็มีพฤติกรรมที่ไม่ชอบอีกมาก เช่น ยกพวกไปทำร้ายพวกจีนขายผักที่ประตูน้ำสระปทุมเพื่อบังคับให้จีนพวกนั้นมาสมัครเป็นสมาชิก เป็นต้น⁽¹¹⁴⁾ และในที่สุดความเคลื่อนไหวครั้งนี้จึงปิดฉากลงตรงข้ามกับการสไตรค์เมื่อคราวถวัติเป็นผู้นำอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือ.

ในช่วงพ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๒ ถวัติมีบทบาททางการเมืองไม่มากนัก เช่นเดียวกับที่เขาเริ่มเพลาลือจากความสำเร็จด้านแรงงานลงไป ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ ประเทศไทยก็ตกอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง

กรรมกรในโรงงานต่างๆ พากันตั้ง “สมาคมสงเคราะห์กรรมกร” เพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามสงคราม และตั้ง “สหสมาคมต่อต้านญี่ปุ่น” เพื่อปกป้องเอกราชและอธิปไตยของชาติ⁽¹¹⁵⁾ แต่การที่ถวัติเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่ช่วงก่อนสงคราม ทำให้เขาไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่อต้านญี่ปุ่นได้เต็มที่.

เมื่อสงครามสงบลง ปัญหาความยากแค้นทางเศรษฐกิจก็กดดันให้ผู้ใช้แรงงานจากโรงงานต่างๆ ก็พากันรวมตัวอีกครั้ง แต่ถึงตอนนี้ ก็กลายเป็นเวลาของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ๆ อย่างสีห์ โอโณทัย, เขียวไทย อภิชาติบุตร, สุน กิจจำนงค์, ดำริห์ เรืองสุธรรม, วิศิษฐ์ ศรีภักตรา ฯลฯ และองค์กรอย่างสมาคมสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพแล้วที่จะมาแบกรับภาระในการเคลื่อนไหวคราวนี้ ขณะที่ถวัติลดบทบาทลงไป ถอยจากไปอยู่เบื้องหลัง และนั่งมองการทำงานอย่างจริงจังของเหล่าผู้นำแรงงานรุ่นใหม่อยู่เงียบๆ.

ชื่อของถวัติปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์อีกครั้งเมื่อเขาเกิดข้อพิพาทกับพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ในกรณีหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทยเรียกว่า “คดีดีดอแฟง” เมื่อผู้จัดการทรัพย์สินของเจ้านายพระองค์นี้ฟ้องขับไล่อ่านพักแถบปากคลองตลาด ซึ่งครอบครัว “ฤทธิเดช” ใช้เป็นที่พำนักอาศัยมาช้านาน เพื่อเอาที่ดินนี้ไปทำประโยชน์ทางการค้า แต่เมื่อครอบครัวฤทธิเดชไม่สามารถย้ายได้ในเวลาที่กำหนด เนื่องจากขัดสนเงินทอง ศาลก็สั่งภรรยาและบุตรของถวัติทั้งหมดไปขังที่สถานีตำรวจปากคลองตลาดเป็นเวลา ๗ วัน.

(112) หจช. สร.๐๒๐๑.๒๕/๗๔๒ เรื่อง นายสนธิ เจริญรัฐ เรื่องกรรมกรชนชาวโรงสีนัดหยุดงาน.

(113) หจช. สร. (๒) ๐๒๐๑.๗๕/๓ เรื่อง กรรมกรรถรางและสมาคมกรรมกรรถราง

(114) จดหมายจากเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงเลขานุการนายกรัฐมนตรี วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘.

(115) ดำริห์ เรืองสุธรรม และ จุฑา ละสา, ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย กับการต่อสู้เคลื่อนไหวและพัฒนาการของแรงงาน, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สันติธรรม, หน้า ๓๗.

ถูกฝากขังเช่นนี้ ๒ ครั้ง พระยาพหลพลพยุหเสนาฯ ก็ส่งคนมาช่วยประกันออกไป แต่เมื่อยังไม่สามารถหาที่พักได้ ถวัลีและครอบครัวจึงพากันไปนอนประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาลเป็นเวลา ๒ วัน ๑ คืน หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี จึงช่วยหาบ้านเช่าราคาถูกในแถบเอกมัยให้ แต่นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว ถวัลีไม่ได้ขอความช่วยเหลือจากผู้นำคณะราษฎรท่านใดเลยด้วยเกรงว่าจะถูกครหาว่าใกล้ชิดกับฝ่ายการเมือง จนทำให้ชื่อเสียงของตัวเองและผู้ใช้แรงงานต้องมัวหมองไป.

ชีวิตที่แร้นแค้นเช่นนี้ทำให้ถวัลีไม่สามารถออกไปโลดแล่นบนเวทีการเมืองได้อย่างเคย และเมื่อเกิด “กรณีสวรรคต” ของรัชกาลที่ ๘ ขึ้นในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ จนเป็นเหตุให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม และจอมพลผิน ชุณหะวัณ ใช้เป็นข้ออ้างในการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ถวัลีก็ยุติความเคลื่อนไหวในทุกๆ ด้านอย่างสิ้นเชิง ไม่เว้นแม้แต่ความเคลื่อนไหวด้านแรงงาน เขาตัดขาดการติดต่อกับผู้นำแรงงานทุกคน แม้กระทั่งเกลอเก่าอย่างสุน์ กิจจำนงค์ ซึ่งคบหากันมาเกือบสิบห้าปี ก็ไม่มีข้อยกเว้น.

คุณยายช้อยเล่าความรู้สึกของถวัลีในเวลานั้นว่า “ตั้งแต่หลวงประดิษฐไพเราะ ท่านไม่ยุ่งกับใครเลย บอกว่าไม่เชื่อตรง ยิ่งเห็นลูกศิษย์หลวงประดิษฐ์มาตายไปอีก ๔ คน ก็ยิ่งเสียใจมาก”.

จากปากคำของคนใกล้ชิด ถวัลีครุ่นคิดถึงเรื่องเหล่านี้จนสุขภาพทรุดโทรม เขากลายเป็นคนป่วยด้วยโรคปวดหัวอยู่เป็นนิจ และเมื่อติดเชื้อมาเลเรียมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ในช่วงปลาย พ.ศ. ๒๔๙๒ เขาก็ล้มเจ็บด้วยโรคมาเลเรียลงกระเพาะอาหาร.

ทนสู้อยู่กับโรคร้ายไม่ไหว ถวัลีก็ทรุดหนักจนต้องเข้าโรงพยาบาล นอนรักษาตัวเยี่ยงผู้ป่วยยอณาได้เพียง ๕ วัน ถวัลีก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๓ รวมอายุทั้งสิ้น ๕๘ ปี.

พิธีศพของผู้นำแรงงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งยุคสมัย เป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่มีพวงหรีดใดๆ ไม่มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงท่านใดจากคณะราษฎรเข้าร่วม มีเพียงครอบครัวและนายกสมาคมกรรมกรธรวางในเวลานั้นที่เป็นประจักษ์พยานในการจากไปของบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในยุคสมัยของเขา.